

Šta mladi ljudi vole, žele i traže 2011. u Beogradu?

SADRŽAJ

UVOD 3

PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA 5

METOD

Instrument 5

Tok ispitivanja 6

Struktura uzorka 7

REZULTATI

Preferencije beogradskih srednjoškolaca 9

Učestalost pohađanja programa van redovne nastave 14

Procena dosadašnjeg iskustva 19

Konceptualni i organizacioni aspekti programa 21

Slobodno vreme: “Kad bih mogao/mogla da biram...” 24

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE 25

Literatura 28

Upitnik 29

UVOD

“Mladi u Republici Srbiji u XXI veku su aktivni i ravnopravni učesnici u svim oblastima društvenog života i imaju jednaka prava i mogućnosti za puni razvoj svojih potencijala” istaknuto je u viziji Nacionalne strategije za mlade koju je Vlada Republike Srbije usvojila 9. maja 2008. godine. Pored opsežne analize problema sa kojima se mladi u Srbiji suočavaju, detektovano je 11 opštih ciljeva među kojima posebno mesto zauzimaju **razvijanje i stimulisanje izuzetnih ispoljavanja mladih, njihovo aktivno učešće u društvenom životu i obezbeđivanje uslova za kvalitetno provođenje slobodnog vremena.**

Za psihički i socijalni razvoj mladih veoma je važno kako provode i strukturišu slobodno vreme i kako biraju aktivnosti van redovnih školskih obaveza koje omogućuju njihovo učešće u javnom životu, kulturi, sportu, zabavi, dodatnim obrazovnim programima, medijskom prostoru, spontanijem okupljanjima i strukturisanim oblicima druženja. Način na koji koriste slobodno vreme i struktura aktivnosti su posebno važni u uzrastu od 13-18 godina zbog specifičnih razvojnih potreba koje se tada javljaju. Period adolescencije karakterističan je po razvoju formalnog mišljenja hipotetičko-deduktivnog karaktera koje dozvoljava odvajanje od konkretne realnosti i mogućnost kombinatorike (Piaget & Inhelder, 1969). Mišljenje adolescenta odlikuje se refleksijom i sklonostima da usvaja principe, gradi sisteme i teorije koje mu omogućavaju moralno i intelektualno uklapanje u svet odraslih. Sa polaskom u srednju školu, kreće stadijum verifikacije interesovanja, kada se mladi ljudi odriču nespecifičnog interesovanja za sve (Tyler, 1955, prema Pantić, 1981), i počinju da se isprobavaju u određenim užim oblastima, što podrazumeva prihvatanje jednih, ponekad sa velikim oduševljenjem, ili pak odbacivanje drugih. Slobodno vreme se koristi upravo za testiranje specifičnih interesovanja u odnosu na lične sposobnosti i zahteve realnosti. Istovremeno, razvijaju se osećanja koja se odnose na ideale, a posledično i ogromna energija usmerena na reformisanje društva. Ponekad su ideje iracionalne ali je zato reformatorski duh adolescenata, uvek i svuda, bio jedan od najvažnijih faktora u procesu društvene evolucije. Pitanje je samo kom aspektu društva će biti poklonjena ta dragocena mladalačka pažnja, i hoće li uopšte biti iskorišćena. To je ono što svakako znamo i možemo tumačiti oslanjajući se na razvojne potrebe adolescenata u svim vremenima i kulturama. Ono što ne znamo ostaje uslovljeno dobom i kontekstom, jer svaka nova generacija obiluje specifičnostima koje izranjaju iz kulturnih koliko i konkretnih istorijskih datosti. Takav je slučaj i sa novom Z generacijom (osobe rođene od 1994-2009) koja zbunjuje istraživače širom sveta u njihovim pokušajima da protumače kako aktuelne društvene turbulencije i prodor novih tehnologija utiču na potrebe i interesovanja te prve “digitalne” generacije. U kojoj meri i na koji način se menjaju njihove sklonosti i stremljenja? Postoje li karakteristični obrasci ponašanja? Da li prodor novih tehnologija u potpunosti određuje njihov generacijski profil, ili su preferencije mahom uslovljene lokalnim ili čak mikro kontekstom? Konačno, šta mladi ljudi vole, žele i traže 2011. u Beogradu? Kako provode slobodno vreme i kako se provode?

Malo je izvedenih istraživanja u Srbiji koja su temeljno i sistematično ispitivala na koji način mladi provode slobodno vreme i do koje mere su motivisani za bilo koji vid kreativne akcije. U jednom od retkih koje je sprovedeno 2007. godine od strane Pokrajinskog sekretarijata za sport i omladinu, pokazano je da skoro polovina srednjoškolaca u Vojvodini, čak 47%, provodi slobodno vreme sa vršnjacima u spontanijem vidovima druženja. Pored toga, slobodno vreme najčešće provode uz medijske i digitalne “igračke” kao što su mobilni telefoni, kompjuteri i televizori, a tek svaki peti se bavi sportom, neznatan broj čita i prati kulturna dešavanja dok su kreativne aktivnosti potpuno zanemarene (Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu, 2007). Rezultati se nadovezuju na zaključke istraživača iz beogradskog Instituta za psihologiju koji su, otprilike u isto vreme, pratili svakodnevicu mladih u Srbiji, ispitujući strukturu kulturne potrošnje (Institut za psihologiju, 2007). Prema dostupnim podacima, 50% srednjoškolaca u Republici Srbiji skoro nikada ne posećuje muzeje ili pozorišta, oko 15% posećuje ih par puta godišnje a samo 3-4% mladih čini redovnu publiku kulturnih zbivanja. Najučestaliji vid

kulturne potrošnje vezan je za gledanje televizije, čak 95 % mladih prati program 2-3 sata dnevno, potom slede slušanje muzike, posete bioskopima i koncerti. Čita se veoma malo: tokom raspusta većina srednjoškolaca ne pročitati nijednu knjigu. Kada je reč o kreativnom izražavanju i razvoju različitih umetničkih veština, rezultati zaprepasćuju: samo 2,5 % mladih je aktivno u ovom polju. Kako je pokazano, vrsta i učestalost kulturne potrošnje uslovljena je socioekonomskim statusom roditelja, uzrastom, polom, uspehom u školi, mestom porekla i prebivališta. U skladu sa očekivanjima, kulturna ponuda većih gradova uslovljava intenzivniju kulturnu potrošnje. Kako su uzorci bili reprezentativni i relativno veliki, rezultate svakako možemo primeniti u razumevanju i analizi potreba beogradskih srednjoškolaca, iako je razumno pretpostaviti da je, usled povećane ponude, kulturna potrošnja u Beogradu značajno veća nego na republičkom nivou. Ipak, ostaje pitanje zbog čega je tako mali broj mladih ljudi uključeno u programe koji omogućuju kreativno ispoljavanje. Da li su mladi prosto nezainteresovani za umetnost i različite stvaralačke programe, ili pak nisu dobro informisani? Ima li takvih programa dovoljno u našem okruženju?

Napravićemo kratak osvrt na saradnju državnih organa i udruženja građana koji su primarno fokusirani na programe iz oblasti omladinske politike.

Svake godine, Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije oglašava redovne konkurse za finansiranje projekata u oblasti omladinske politike. Prvi takav konkurs aktuelnog Ministarstva objavljen je u septembru 2007. godine, a do sada ih je ukupno bilo 39. Na osnovu rezultata konkursa, Ministarstvo je finansiralo skoro 500 programa u saradnji sa više od 250 udruženja građana i omladinskih organizacija. Konkursi su bili usmereni ka izradi i sprovođenju opštih i specifičnih ciljeva Nacionalne strategije za mlade, ka podsticanju međunarodne saradnje u omladinskoj politici, afirmaciji zdravih stilova života, popularisanju volonterizma i drugim aktivnostima predviđenim na osnovu usvojenog Akcionog plana iz januara 2009. Istovremeno, na gradskom nivou, sprovode se posebni konkursi u nadležnosti Sekretarijata za sport i omladinu Skupštine Grada, na osnovu kojih se realizuju godišnji programi za mlade, mahom posvećeni stvaralačkim i sportskim aktivnostima beogradskih učenika. Samo tokom 2010. u Beogradu, podržano je 27 programa tokom školske godine i 67 tokom letnjeg i zimskog raspusta, vrlo raznorodnih po tematskim i konceptualnim okvirima. Ponuda je bila neobično šarolika. Podržani omladinski programi pokrivali su različite umetničke discipline i pristupe: od škole tradicionalnog veza i kaligrafije do oglednih klubova umetničkog aktivizma. Kada se pored toga uzme u obzir opravdana sumnja da veliki broj udruženja realizuje programe za mlade bez podrške Ministarstva i Sekretarijata (precizni podaci nisu dostupni), lako je zaključiti da broj izvedenih programa nije zanemarljiv. Čak i pod pretpostavkom da njihov kvalitet varira i da programi nisu proporcionalno raspoređeni na čitavoj teritoriji Beograda i Srbije, brojne su i raznovrsne inicijative koje organizacije civilnog društva pokreću i već godinama sprovode za mlade uzrasta od 13-18 godina. Zasnivaju se na savremenim metodama, vode ih kvalitetni i posvećeni stručnjaci, ali i pored toga dešava se da je odziv mladih kojima su programi namenjeni veoma slab. Većini mladih nedostaju informacije o programima koje mogu pohađati (ONO/Tim, 2006), koliko i motivacije da se uključe u dostupne aktivnosti, kao što kreatorima programa manjkaju informacije o preferencijama mladih i njihovom dosadašnjem iskustvu u javnom životu Grada. Tako dolazimo do svojevrstne pat pozicije. Sa jedne strane su mladi, većinom nezadovoljni mogućnostima koji im se u društvu nude, kako u pogledu programskih aktivnosti tako i prostora za kreativno ispoljavanje i javno delovanje (Marković i Kijevčanin, 2004). Sa druge strane su stručnjaci u domenu rada sa mladima, inicijatori brojnih, često veoma zanimljivih i inovativnih programa koji ne uspevaju da privuku pažnju ciljane populacije tako da programi ostaju nedovoljno posećeni, a resursi neiskorišćeni. Ostaje veliki rascep nepoznavanja i neprepoznavanja, kao i ogromna količina slobodnog vremena koje "zjapi prazno" uprkos kreativnom potencijalu koji "čeka" sa obe strane. Zato je nužno ispitati kakva je struktura interesovanja kod mladih u pogledu različitih programa koji omogućuju razvoj kreativnosti, koji faktori uslovljavaju preferencije, kako programi treba da budu koncipirani da bi istovremeno odgovorili na razvojne potrebe ali i specifične sklonosti beogradskih srednjoškolaca, kojih programa u okruženju u ovom trenutku nema dovoljno i kako stručnjaci mogu najadekvatnije da izađu u susret zahtevima nove Z generacije koju često nazivaju „tihom“, jer uronjenost u digitalne medija njihov glas čini sve daljim, a prisustvo sve manje vidljivim.

PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja su preferencije beogradskih srednjoškolaca u odnosu na programe koji su usmereni na razvoj kreativnosti, kao i u odnosu na druge programske sadržaje koji omogućuju izuzetna postignuća mladih.

Glavni istraživački ciljevi su:

- utvrditi stepen interesovanja mladih za različite umetničke discipline i druge aktivnosti koje nisu zastupljeni u okviru redovne nastave, u zavisnosti od tipa škole, pola, uzrasta, lokacije i prethodnog iskustva;
- ispitati učestalost pohađanja programa, profil programa koji su najviše zastupljeni (u čitavom uzorku, i u odnosu na lokaciju škole), profil programa koji srednjoškolcima nedostaju, aktuelne izvore informisanja, kao i razloge zbog kojih programi nisu pohađani;
- ispitati kako mladi procenjuju svoja dosadašnja iskustva sa programima i koliko su zadovoljni;
- ispitati preferencije konceptualnog okvira u zavisnosti od discipline odn. vrste sadržaja, kao i stavove mladih prema finansijskoj participaciji za učešće u različitim programima;
- ispitati koji su poželjni načini provođenja slobodnog vremena i koliko su beogradski srednjoškolci usmereni ka stvaralačkom životnom stilu.

Iako su glavni istraživački ciljevi fokusirani na sklonosti mladih prema programima u oblasti umetnosti, u dodatnim analizama praćene su i njihove sklonosti prema sportskim aktivnostima i drugim sadržajima koji mogu uticati na razvoj njihovih kreativnih potencijala.

METOD

Istraživanje je sprovedeno na teritoriji Beograda tokom drugog polugodišta školske 2010/11. Sakupljanje podataka organizovano je u saradnji sa stručnim saradnicima iz 11 beogradskih škola, u periodu od mesec i po dana, od 1. aprila do 15. maja 2011.

Instrument

Za potrebe istraživanja konstruisan je upitnik u kome su bili zastupljeni različiti tipovi pitanja. Najviše je bilo pitanja koja sadrže skale procene ili ponuđene odgovore, ali bilo je i otvorenih, i kombinovanih pitanja.

Prva celina u upitniku sastojala se od pitanja posvećenih sociodemografskim podacima (pol, uzrast, mesto stanovanja, tip škole, obrazovanje roditelja) i proceni imovnog stanja.

Drugu celinu činila su pitanja fokusirana na dosadašnje iskustvo srednjoškolaca sa programima van redovne školske nastave. Pored liste za obeležavanje svih pohađanih programa u proteklih 2 godine, uključeno je 4 pitanja zatvorenog tipa koja su se odnosila na učestalost pohađanja, stepen zadovoljstva, najčešće korišćene izvore informacija i eventualne razloge zbog kojih programi nisu pohađani. Uz to, u ovu celinu uključena su još tri pitanja otvorenog tipa u kojima su učenici mogli da navedu koji programi nedostaju u njihovom okruženju ili im nisu dostupni, zatim da opišu šta im se najviše svidelo u programima koje su pohađali, ali i da iskažu svoje primedbe odnosno da navedu šta je, po njihovom mišljenju, u programima trebalo da bude drugačije. Pitanja otvorenog tipa ubačena su kao evaluativna “alatka” koja može pružiti korisne informacije za inicijatore prilikom koncipiranja budućih programa.

Treću celinu činile su skale procene za merenje stepena interesovanja prema različitim programskim sadržajima. Za svaku umetničku disciplinu odnosno za svaku oblast, istaknuta je petostepena skala (1-5), a ispitanici su, zaokruživanjem po jednog podeoka na svakoj skali, procenjivali koliko su zainteresovani za ponuđeni program. Ocena 5 označavala je najviši stepen interesovanja dok je ocena 1 označavala odsustvo interesovanja za određenu oblast. Od ukupno 15 skala, 6 skala se odnosilo na različite umetničke discipline (likovne, izvođačke, primenjene...), dok se još 9 odnosilo na druge aktivnosti kao što su sportovi (grupni, individualni, ekstremni, borilački), zatim naučni, ekološki, kompjuterski, debatni i psihološki programe. Ovom delu upitnika priključeno je još dva pitanja sa ponuđenim odgovorima vezana za koncepciju i način organizovanja programa, odnosno eventualnu finansijsku participaciju za učešće u programima koji im se dopadaju. Tako su učenici imali prilike da iskažu svoje stavove o plaćanju programa kao i o metodskom okviru koji smatraju najadekvatnijim (škola, radionica, takmičenje...).

Kao *dodatak* uključeno je pitanje koje se odnosi na načine provođenja slobodnog vremena. Pitanje je sadržalo listu od 18 mogućih načina za provođenje slobodnog vremena. Na pitanje “Kada bi mogao/mogla da biraš, kako bi želeo da provodiš slobodno vreme?”, učenici su imali zadatak da obeleže tri od 18 ponuđenih odgovora, ili da kratko opišu svoj odgovor koji nije prethodno naveden. U listu ponuđenih načina uvršteni su odgovori poput “Da spavam”, “Da se viđam sa vršnjacima”, “Da idem u kupovinu”, “Da se doterujem”, ali i različiti oblici kulturne potrošnje, kao na primer “Da čitam knjige” ili “Da idem u pozorište”. U listu su uključeni i oblici kreativnog ispoljavanja kao što su “Da pišem, slikam, sviram ili pravim nešto novo” ili, na primer “Da pohađam programe za mlade”. U instrukciji je insistirano na izboru tri najpoželjnije opcije kako bi slika o orijentaciji srednjoškolaca bila što jasnija. Pitanje je uključeno kako bismo posredno ispitali vrednosnu orijentaciju mladih i njihovu usmerenost ka stvaralačkom životnom stilu.

U pripremi upitnika, uključeno je 10 srednjoškolaca koji su učestvovali u razradi istraživanja i istraživačima sugerisali formulacije određenih pitanja, kao i ponuđenih odgovora (Prilog 1).

Tok ispitivanja

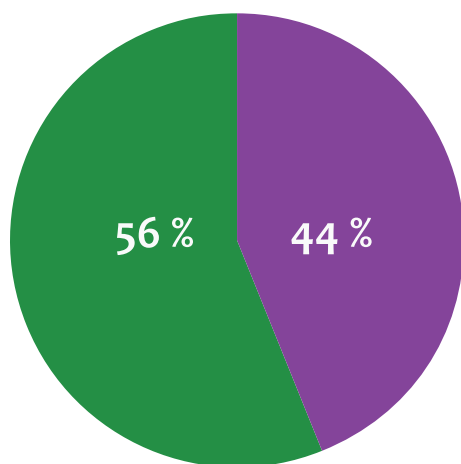
Prikupljanje podataka izvršeno je uz pomoć upitnika koji su učenici popunjavali tokom jednog školskog časa. Obučeni anketari imali su zadatak da učenike animiraju i obezbede njihovo aktivno učešće. Stoga je uvodno uputstvo sadržalo kratak opis svrhe istraživanja i poziv učenicima da iskažu svoje stavove i potrebe kako bi budući programi za mlade bili u skladu sa njihovim zahtevima, uz isticanje da su posebno odabrani za ovaj zadatak na nivou škole i da je anketa anonimna tako da mogu biti potpuno iskreni i otvoreni. Nakon uvodnog uputstva učenici su pozvani da pristupe popunjavanju. Kada bi učenik imao pitanje ili izvesnu nedoumicu o značenju određenog zadatka, anketar bi mu prilazio i davao kratko dodatno objašnjenje. Iako je anketiranje bilo ograničeno na trajanje jednog školskog časa, svi ispitanici u istraživanju (uz dva izuzetka) su popunili upitnik za manje od 30 minuta.

Struktura uzorka

Istraživanje je izvedeno na stratifikovanom uzorku od 555 učenika i učenica prvog i drugog razreda beogradskih srednjih škola: 244 iz 5 gimnazija i 311 iz 6 stručnih škola (turističkog, tehničkog, medicinskog, ekonomskog, vazduhoplovnog i poljoprivrednog usmerenja).

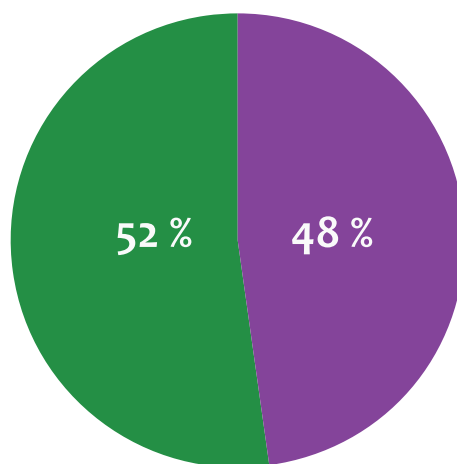
Bilo je ukupno 268 mladića i 287 devojaka . Od toga, 272 pohađaju prvi razred, a 283 drugi.

Vođeno je računa da izabrane škole budu vezane za različite teritorijalne celine: 2 škole su bile izabrane sa teritorije Novog Beograda i Zemuna (1 gimnazija i 1 stručna), 2 škole su bile iz strogog centra grada (1 gimnazija i 1 stručna), 4 škole izabrane su sa različitih opština iz šireg centra grada (2 gimnazije i 2 stručne / Voždovac, Zvezdara, Savski venac) dok su tri škole izabrane iz predgrađa (2 stručne / Železnik i Padinska skela, i 1 gimnazija / Mladenovac). Iz svake škole je odabrano jedno odeljenje prvog razreda (godište 1995) i jedno odeljenje drugog razreda (godište 1994).

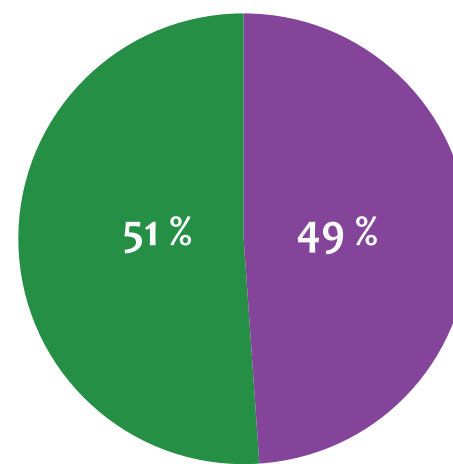
■ Gimnazija ■ Stručna

Grafik 1. Struktura uzorka po tipu škole

■ Devojke ■ Mladići

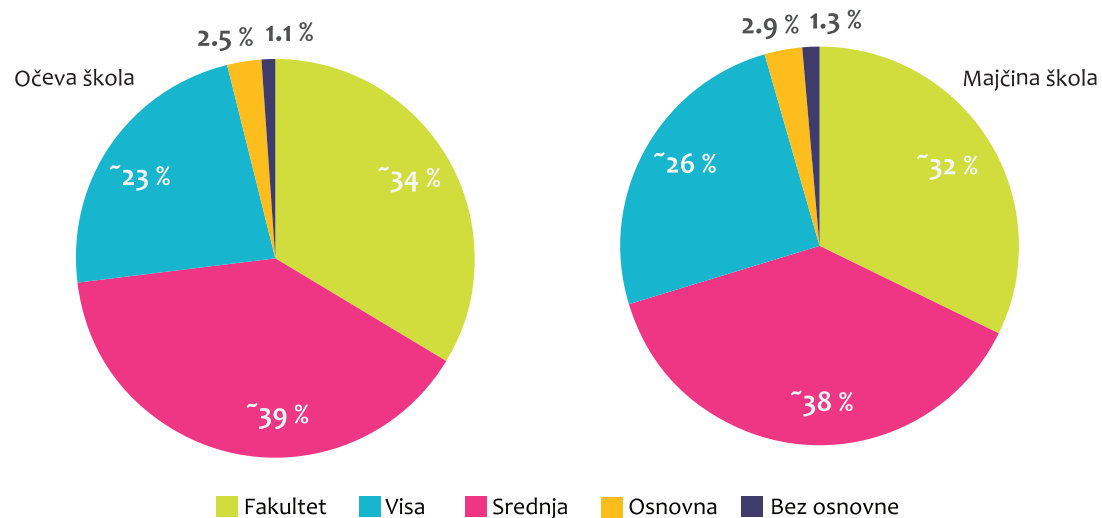
Grafik 2. Polna struktura uzorka

■ Prvi ■ Drugi

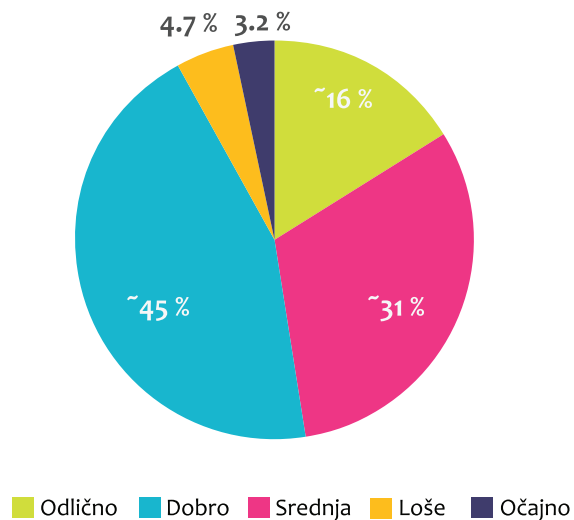
Grafik 3. Zastupljenost učenika prvog i drugog razreda

Većina je izjavila da su im roditelji višeg i visokog obrazovanja, zatim da su završili srednju školu, dok je relativno mali broj roditelja delimično ili u potpunosti završilo samo osnovnu školu. Viši stepen obrazovanja je karakterističan za roditelje beogradskih srednjoškolaca koji pohađaju četvorogodišnju nastavu što je evidentirano i u prethodnim istraživanjima, tako da ovaj podatak treba imati u vidu prilikom eventualnih generalizacija i analize rezultata u širem kontekstu.

Grafik 4. i 5. Struktura uzorka prema roditeljskom obrazovanju

Približno polovina ispitanika procenjuje svoje imovno stanje kao dobro, oko trećine procenjuje svoje stanje kao srednje, dok iznenađuje relativno visok procenat srednjoškolaca koji stanje procenjuje kao odlično, a veoma nizak procenat onih koji smatraju da je njihova situacija loša ili čak očajna. Koliko god da iznenađuju procene imovnog stanja u odnosu na aktuelnu ekonomsku krizu, treba voditi računa o psihološkoj realnosti srednjoškolaca, posebno prilikom tumačenja njihovih stavova o eventualnoj finansijskoj participaciji za učešće u pojedinim programima.

Grafik 6. Imovno stanje srednjoškolaca na osnovu subjektivne procene

REZULTATI

U statističkoj obradi primenjena je multivarijantna analiza varijanse, kao i analiza učestalosti određenog tipa odgovora kod kvalitativnih podataka. Rezultati će biti prikazani po redu izabranih istraživačkih ciljeva.

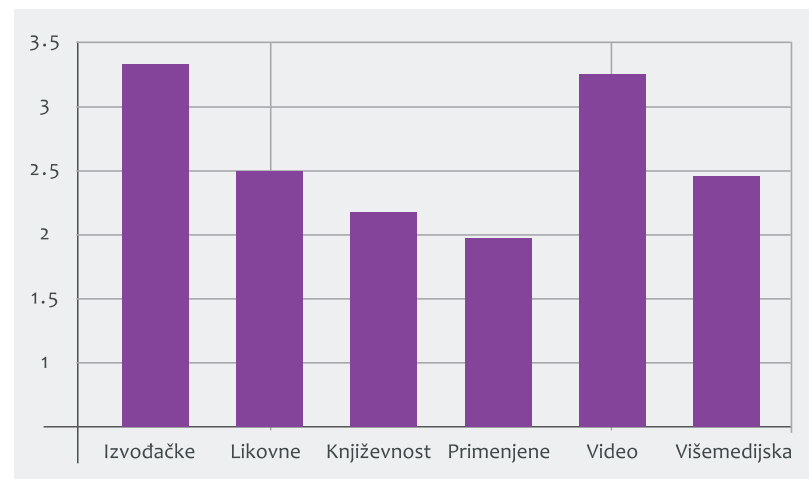
1. Preferencije beogradskih srednjoškolaca

a. Umetnost

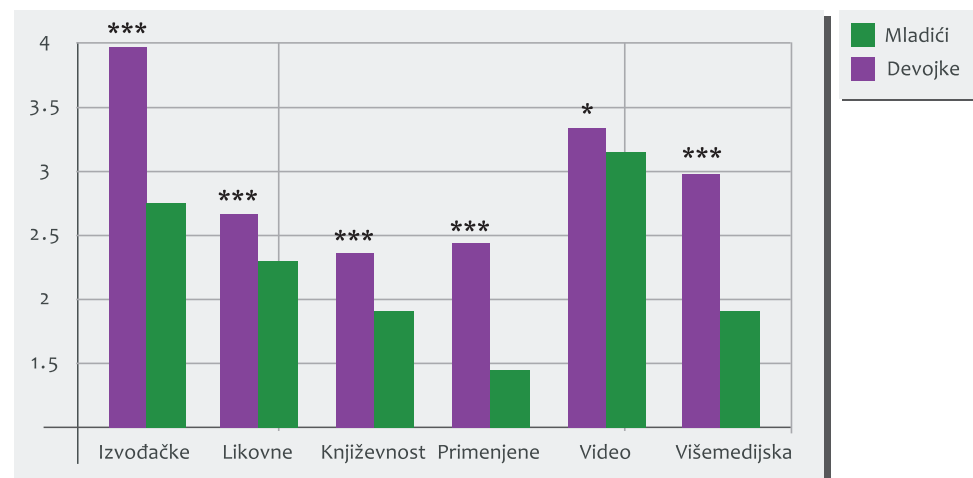
Kada posmatramo uzorak u celini, među srednjoškolcima su najpopularnije izvođačke i video umetnosti dok je stepen interesovanja za književnost i primenjene umetnosti relativno nizak. Dakle, od svih umetnosti srednjoškolce najviše privlače pozorište, ples, muzika i video odnosno filmska umetnost. Iznenaduje relativno visok stepen interesovanja za umetničku oblast koju najmanje poznaju ili ne poznaju uopšte, kao što je višemedijska umetnost (u upitniku opisana kao program u kome se kombinuje više različitih umetnosti). Ovaj podatak govori ne samo o generacijskoj radoznalosti već i o specifičnoj otvorenosti za nova iskustva, a možda i o pretpostavci ispitanika da je višemedijska umetnost na neki način povezana sa novim tehnologijama koje su im izuzetno bliske.

Utvrđene su značajne razlike po polu, razredu, lokaciji i tipu škole, kao i po prethodnom iskustvu.

Devojke otkrivaju viši stepen interesovanja prema svim umetničkim disciplinama [$F(6,548) = 36,66; p < .001$] što je posebno upečatljivo kod izvođačkih i primenjenih umetnosti, ali i kod višemedijske. Mladići su daleko manje zainteresovani za umetnost u ovom uzrastu, a najviši stepen interesovanja pokazuju prema filmu, videu i fotografiji.

Grafik 7. Stepen interesovanja za različite umetničke discipline kod beogradskih srednjoškolaca

Grafik 8. Razlike u stepenu interesovanja za umetničke discipline između devojaka i mladića

Sasvim neočekivano, dve od šest umetničkih disciplina su osetljive na uzrast. Naime, učenici drugog razreda pokazuju viši stepen interesovanja za višemedijsku umetnost [$F(1,551) = 9,89$; $p < .01$], kao i za izvođačke umetnosti [$F(1,551) = 5,98$; $p < .05$]. Pretpostavljamo da se razlika pojavila usled većeg stepena slobode i smelosti koji stiču stariji učenici, već prilagođeni na model srednjoškolskog obrazovanja, kao i potrebe za kreativnim ispoljavanjem u manje poznatim ili dostupnim, shodno tome i privlačnijim umetničkim disciplinama.

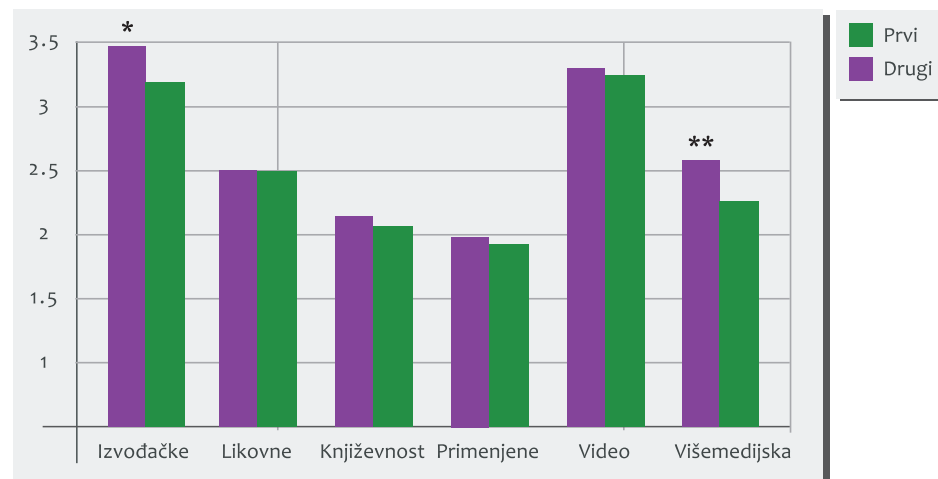
Interakcija faktora POL i RAZRED nije statistički značajna.

U skladu sa očekivanjima, TIP škole se pokazao kao značajan faktor koji uslovljava umetničke preferencije. Gimnazijalci i gimnazijalke otkrivaju viši stepen interesovanja za sve umetničke discipline u odnosu na svoje vršnjake iz stručnih škola [$F(6,484) = 4,97$; $p < .001$], a univarijantnim testovima je precizirano da se razlike odnose na književnost, likovne i izvođačke umetnosti.

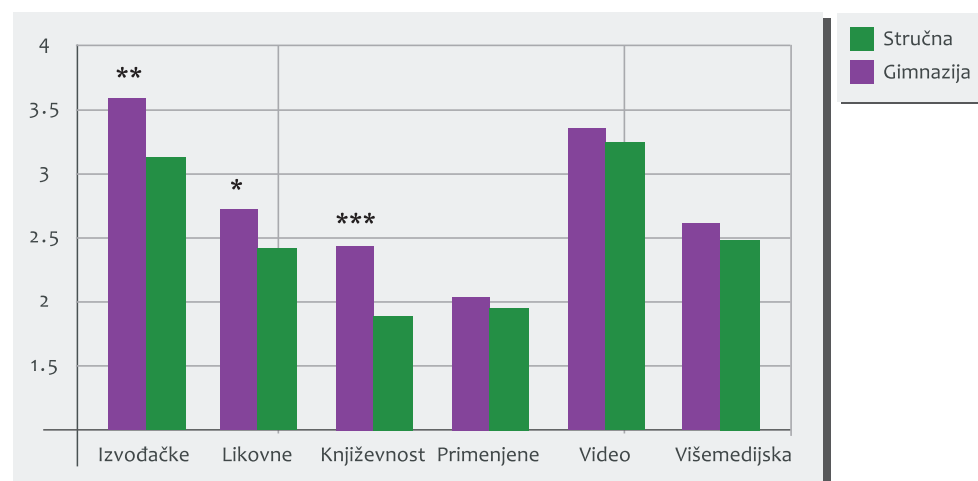
Kod interesovanja za ostale vidove umetnosti, nisu potvrđene značajne razlike između gimnazijalaca i učenika iz stručnih škola.¹

U analizi umetničkih preferencija učenika u odnosu na lokaciju škole, utvrđena je razlika kod izvođačkih i primenjenih umetnosti, književnosti i višemedijske umetnosti. Učenici škola iz šireg centra, Novog Beograda i Zemuna pokazuju nešto viši stepen interesovanja za izvođačke umetnosti [$F(3,551) = 5,79$; $p < .001$] u odnosu na škole u drugim krajevima grada. Takođe, u školama sa Novog Beograda i Zemuna viši je stepen interesovanja za primenjene umetnosti [$F(3,551) = 2,59$; $p \leq .05$], za višemedijsku umetnost [$F(3,551) = 4,52$; $p < .01$], kao i za književnost, za koju postoji viši

¹ U proveravanju glavnog efekta faktora TIP škole, uzorak je modifikovan tako što su iz uzorka uklonjeni odgovori učenika iz jedne stručne škole kako bi grupe koje poredimo po broju bile ujednačene ($N_g = 244$, $N_s = 247$).

Grafik 9. Razlike u stepenu interesovanja za umetničke discipline između prvog i drugog razreda

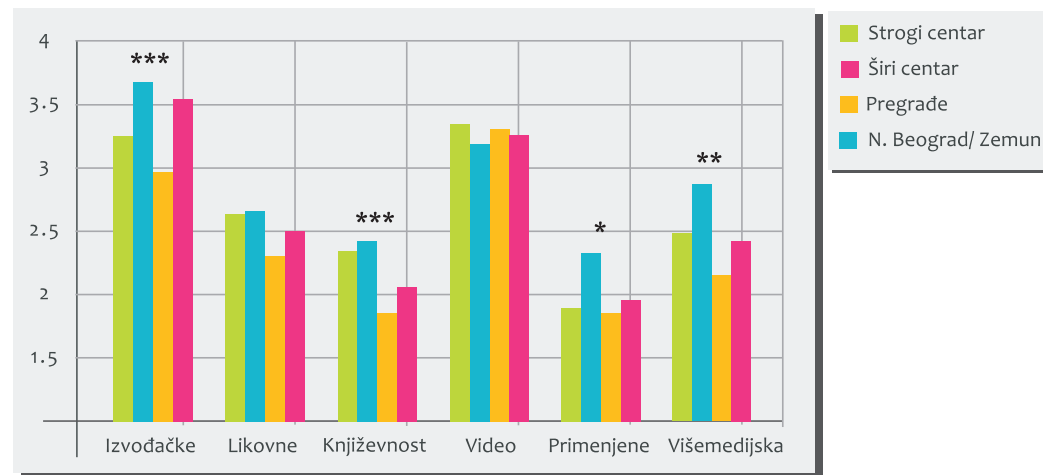
Grafik 10. Razlike u stepenu interesovanja za umetničke discipline između gimnazijalaca i učenika stručnih škola

stepen interesovanja i u školama iz strogog centra grada [$F(3,551) = 6,00$; $p < .001$]. Evidentno je da se škole na Novom Beogradu i u Zemunu izdvajaju po višem stepenu interesovanja za pojedine umetničke discipline. Jedan od razloga može biti skućena ponuda umetničkih programa za radoznale srednjoškolce “s druge strane reke”, ili njihova nedovoljna obaveštenost. Pored toga, opravdano je očekivati da mladi iz predgrađa imaju slabije razvijen interes za umetničke aktivnosti kao posledicu drugačijeg socijalnog uticaja.

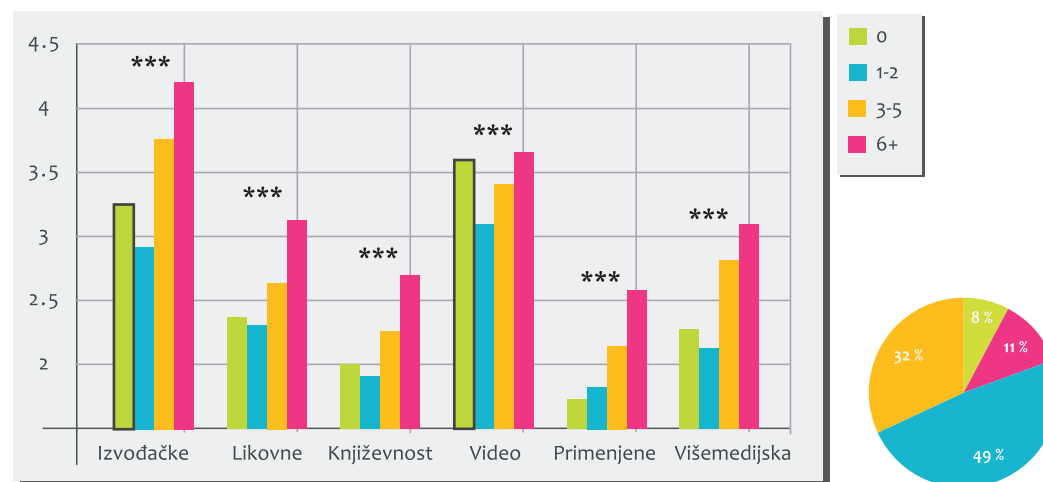
Kod vizuelnih umetnosti nisu utvrđene značajne razlike u odnosu na lokaciju škole. Postoji visok stepen interesovanja za video, film i fotografiju u svim krajevima grada, kao što je to slučaj i sa izvođačkim umetnostima.

Kada uzmemo u obzir prethodno iskustvo srednjoškolaca, takođe se pojavljuju značajne razlike. U zavisnosti od broja programa koje su do sada pohađali raste interesovanje za sve vidove umetnosti [$F(18,1544) = 5,11$; $p < .001$].

Kako se može videti na grafiku 12, mladi koji su tokom protekle dve godine pohađali više od šest različitih programa, pokazuju najviši stepen interesovanja za umetničke programe. Rezultat je očekivan. Aktivna i svestrana deca pokazuju viši stepen interesovanja za sve programske sadržaje pa tako i za umetničke discipline. Međutim, razlog može biti i zadovoljstvo pohađanim programima što će biti provereno u narednom odeljku. Dragocen podatak koji smo dobili jeste da mladi koji do sada nisu pohađali nijedan program, otkrivaju povišen stepen interesovanja za video umetnosti, pa čak i izvođačke, što ukazuje na jedan od načina kako da se pokrenu mladi koji su do sada bili potpuno neaktivni, a pretpostavljamo i nedovoljno motivisani, možda usled slabe informisanosti, ili odsustva sadržaja koji ih istinski interesuju, što će takođe biti provereno u narednom odeljku.

Grafik 11. Razlike u stepenu interesovanja za umetničke discipline prema lokaciji škole

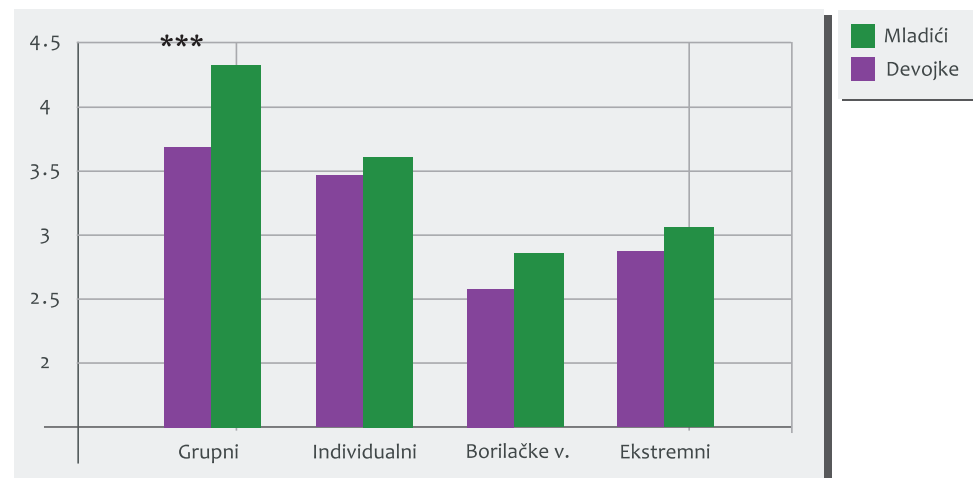
Grafik 12. Razlike u stepenu interesovanja za umetničke discipline prema broju pohađanih programa

b. Sport

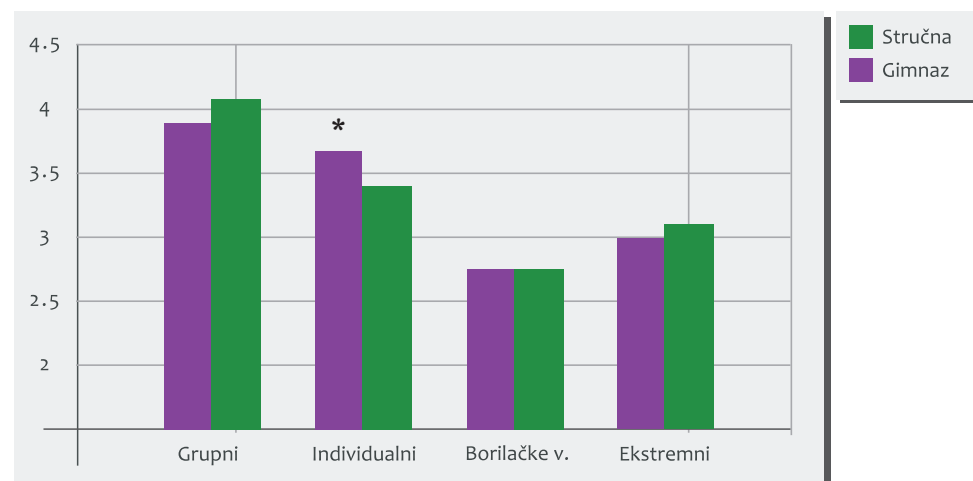
U ovom uzrastu, za sportske programe veće interesovanje pokazuju mladići od devojaka [$F(4, 550) = 8,84$; $p < .001$], ali su univarijantni testovi pokazali da je razlika značajna samo kod grupnih sportova kao što su odbojka, fudbal i košarka koji spadaju u najpopularnije aktivnosti mladih, a mladićima su posebno privlačni [$F(1,553) = 31,50$; $p < .001$]. Za ostale sportove postoji podjednako interesovanje.

Kada posmatramo razlike po TIPU škole, jedino su značajne one koje se javljaju kod individualnih sportova kao što su tenis, plivanje, atletika, streljaštvo i sl. Naime, gimnazijalci pokazuju viši stepen interesovanja za individualne sportove nego njihovi vršnjaci iz stručnih škola [$F(1,489) = 4,08$; $p < .05$]. Za ostale sportove postoji podjednako interesovanje.

Mali broj ispitanika je iskoristio opciju da navede sportove koji ih posebno interesuju, a u upitniku nisu istaknuti (9,2% ispitanika). Od dodatih sportova samo su stoni tenis, šah, veslanje, parkur i skijanje pomenuti više od dva puta.

Grafik 13. Razlike u stepenu interesovanja za sportske discipline između mladića i devojaka

Grafik 14. Razlike u stepenu interesovanja za sportske discipline između gimnazijalaca i učenika stručnih škola

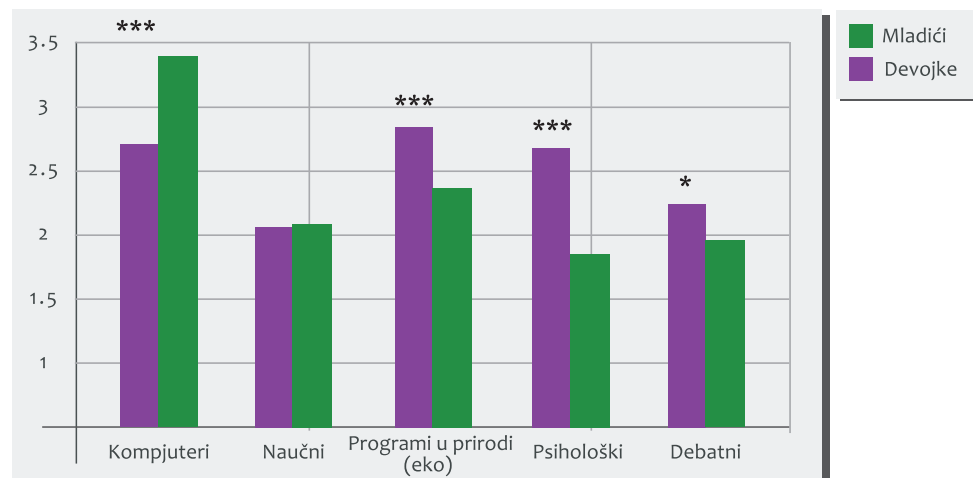
c. Ostali programi

Od ostalih, najpopularniji su programi vezani za kompjutere, zatim slede programi u prirodi i ekološki sadržaji, a potom psihološki programi odnosno različite vrste radionica i savetovališta. Debatni i naučni programi su manje popularni, procene interesovanja se kreću u donjoj polovini skale. Za kompjutere su posebno „zagrejani“ mladići [$F(1,553) = 69,17$; $p < .001$], dok devojke pokazuju značajno viši stepen interesovanja za ekološke programe [$F(1,553) = 13,99$; $p < .001$]. Takođe, devojka su privlačnije psihološke radionice [$F(1,553) = 64,64$; $p < .001$], kao i debate [$F(1,553) = 6,59$; $p < .05$].

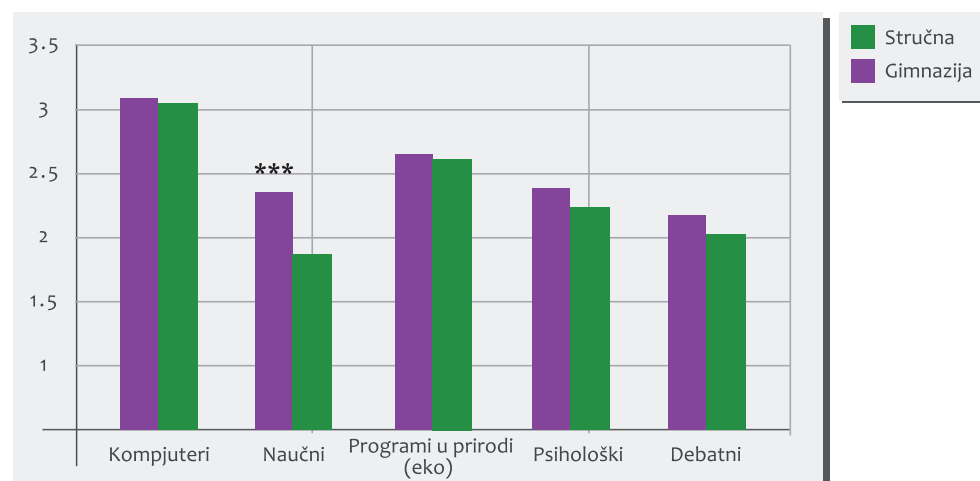
Kada je reč o razlikama po tipu škole, jedino je interesovanje za naučne programe značajno više kod gimnazijalaca [$F(1,489) = 20,08$; $p < .001$].

Veoma mali broj ispitanika je ovde iskoristio opciju da navede programe koji nisu pomenuti a posebno ih privlače (2.2%). Od navedenih, samo je novinarstvo dobilo dva „glasa“.

Ovim smo snimili interesovanja srednjoškolaca za različite vrste programskih sadržaja. Ipak, ključno pitanje je da li su njihova interesovanja u skladu sa dosadašnjim iskustvom i realnom ponudom. Kolika je učestalost pohađanja umetničkih i drugih programa kod beogradskih srednjoškolaca?

Grafik 15. Razlike u stepenu interesovanja za ostale programe između mladića i devojaka

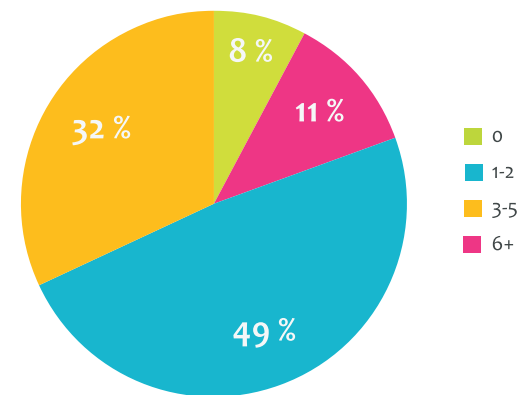
Grafik 16. Razlike u stepenu interesovanja za ostale programe između gimnazijalaca i učenika stručnih škola

2. Učestalost pohađanje programa van redovne nastave

Oko trećine učenika ističe da *redovno* pohađa vannastavne programe, nešto veći broj ističe da je to činio *ponekad*. Skoro polovina učenika ističe da su pohađali jedan ili dva programa tokom poslednje dve godine, mada je iznenađujuće visok procenat, čak 43% učenika koji su pohađali više od tri programa! O kakvim programima je reč?

1.	Sport	361
2.	Jezici	209
3.	Fitnes/teretana	189
4.	Muzika	130
5.	Ples	99
6.	Folklor	85
7.	Slikarstvo	83
8.	Gluma	71
9.	Nauka	47
10.	Književnost	41
11a.	Novinarstvo	38
11b.	Film/video	38
11c.	Manekenstvo	38
12.	Fotografija	35

Tabela 1. Programi koje su beogradski srednjoškolci pohađali tokom 2009/10 van redovne nastave

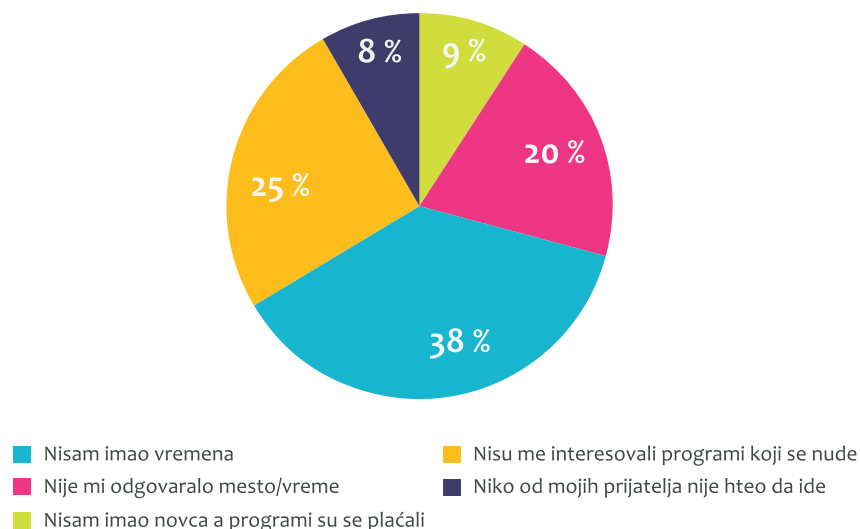

Grafik 17. Broj pohađanih programa

Grafik 18. Učestalost pohađanja programa kod beogradskih srednjoškolaca

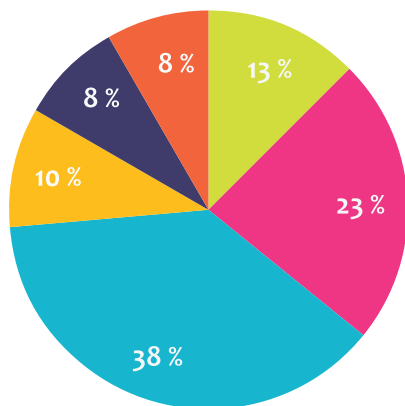
U Beogradu su najzastupljeniji sportski programi, fitness i strani jezici (tabela 1). Od ukupnog broja svih pohađanih programa čak 38 % je sportskog karaktera. Od umetničkih programa, najzastupljeniji su muzički (9 %) i plesni (7 %) programi, dok su ostali relativno zanemareni. Bez dubljih uvida, mogli bismo zaključiti da za njih ne postoji dovoljno interesovanje, pa samim tim nisu ni dovoljno posećeni. Međutim, podaci o interesovanjima mladih koje smo dobili ovim istraživanjem pružaju malo drugačiju sliku. Za umetničke programe postoji relativno visok stepen interesovanja, posebno za izvođačke i video umetnosti, ali izgleda da programska ponuda nije u skladu sa sklonostima mladih. To bi moglo značiti da programi ili nisu prisutni u dovoljnoj meri, ili da su srednjoškolcima nedostupni iz različitih razloga. Na pitanje „Ako nisi bio/la u mogućnosti, ili nisi želeo/la da pohađaš određene programe, koji su razlozi?“ dobili smo sledeće rezultate:

Grafik 19. Razlozi zbog koji se programi ne pohađaju

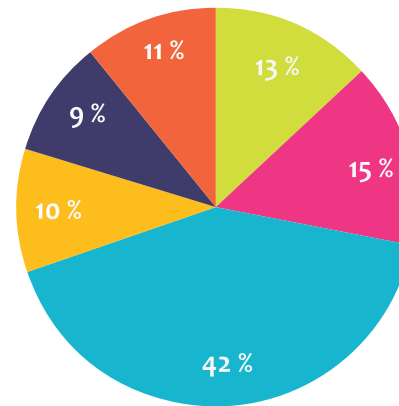
Kako se vidi na grafiku br. 19, 58% ispitanika je navelo organizacione poteškoće u pohađanju programa, dok je samo 8% navelo novac kao glavnu prepreku. Uz to, četvrtina ispitanika navodi manjak interesovanja za programe koji su im dostupni. Dakle, pohađanje programa nije toliko vezano za finansijske okolnosti koliko za prostorne i vremenske odrednice, tako da su srednjoškolci mahom „osuđeni“ na ono što im je tehnički dostupno, a to nije uvek u skladu sa njihovim interesovanjima.

U daljem toku istraživanja analizirali smo učestalost pohađanja različitih programa u odnosu na lokaciju škole, čime smo indirektno želeli da proverimo koliko su zastupljeni programi u različitim krajevima grada, vodeći se pretpostavkom da učenici pohađaju programe koji su im teritorijalno lako dostupni, odnosno koji se odigravaju „u komšiluku“ njihovih škola i/ili kućnih adresa što se ne tako retko podudara.

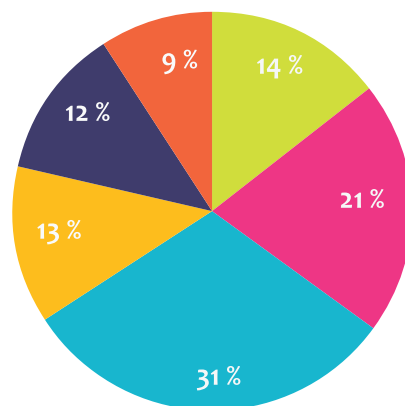
■ Sport ■ Strani jezici ■ Muzika ■ Gluma ■ Ples ■ Slikarstvo

Grafik 20. Učestalost pohađanja programa u STOGOM CENTRU

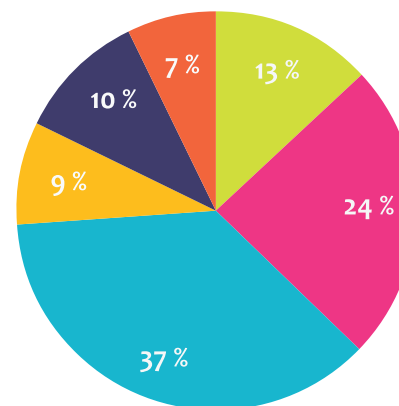
■ Sport ■ Strani jezici ■ Muzika ■ Novinarstvo ■ Ples ■ Slikarstvo

Grafik 21. Učestalost pohađanja programa u PREDGRAĐU

■ Sport ■ Strani jezici ■ Muzika ■ Folklor ■ Ples ■ Slikarstvo

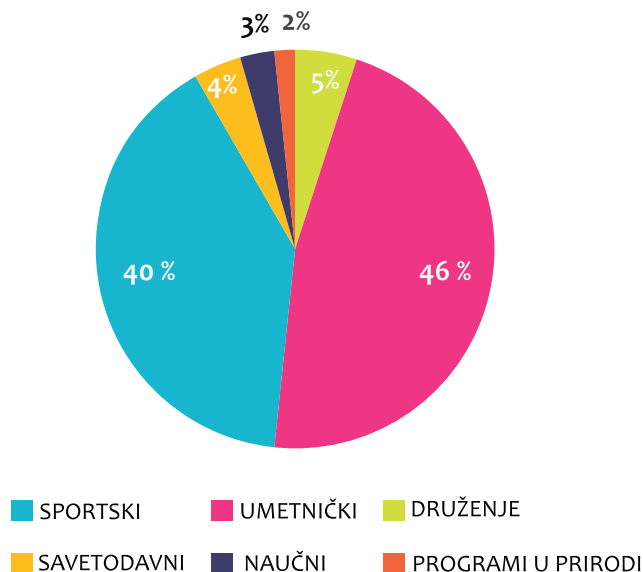
Grafik 22. Učestalost pohađanja programa na Novom Beogradu i u Zemunu

■ Sport ■ Strani jezici ■ Muzika ■ Gluma ■ Ples ■ Slikarstvo

Grafik 23. Učestalost pohađanja programa u ŠIREM CENTRU

Ono što odmah upada u oči jeste da su u svim krajevima grada najzastupljeniji sportski programi, zatim strani jezici, a potom muzika. U centru i širem centru grada, zastupljeni su i ples, slikarstvo i gluma, ali u znatno manjoj meri. U predgrađu i na Novom Beogradu odnosno Zemunu, gluma nije zastupljena, njeno 'mesto' zauzimaju drugi sadržaji. Filmski i video programi nisu zastupljeni ni u jednom delu grada, kao ni višemedijska umetnost od koje nema ni traga. Književnost i naučni programi su takođe zanemareni. Na pitanje koji programi nedostaju u njihovom okruženju, jedna gimnazijalka je velikim slovima napisala: „NEDOSTAJE MI UMETNOST!“ Čak 46 % odgovora je u skladu sa ovom primedbom.

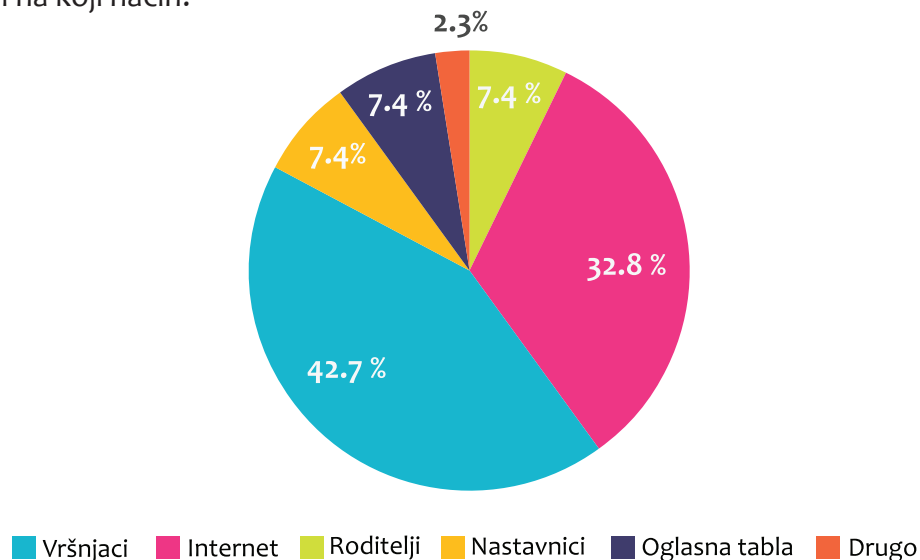
Grafik 24. Vrste programa koje srednjoškolcima nedostaju

Iznenaduje podatak da se tako veliki broj odgovora odnosi na nedostatak umetnosti i kreativnih radionica, često bez specifikacije. Takav odgovor je ubedljivo najučestaliji čak i naspram primedbi vezanih za sport za koji srednjoškolci pokazuju vrlo visok stepen interesovanja. Kako je ovo pitanje bilo otvorenog tipa, komentari pojedinih ispitanika sugerisali su da sporta ima dovoljno, a oni najstrožiji su isticali da ga ima čak i „suviše“ u odnosu na ostale sadržaje. S druge strane, oni koji su u svojim odgovorima istakli nedostatak sporta, najčešće se pozivaju na manje popularne sportove, kao i ekstremne koji posebno privlače adolescente u skladu sa njihovim sklonostima da testiraju granice svih vrsta. Manji broj ispitanika istakao je naučne i savetodavne programe kao i aktivnosti u prirodi, a čak 5% ispitanika je istaklo da im nedostaje druženje, dakle socijalni aspekt su pretpostavili sadržinskom, što predstavlja dragocen podatak i podseća nas na važnost vršnjačke grupe kod srednjoškolaca koju kreatori i koordinatori programa ponekad zanemaruju.

Važno pitanje je i zbog čega srednjoškolcima nedostaju određene vrste sadržaja. Jedan od mogućih odgovora jeste da zaista nema dovoljno programa u okruženju koji mogu odgovarati njihovih preferencijama, odnosno da programi nisu adekvatno, niti proporcionalno zastupljeni kako po vrstama tako i po teritorijalnim celinama. Upravo ovakvo tumačenje nam sugerišu ispitanici svojim odgovorima. Međutim, postoje i druga moguća objašnjenja. Na primer, Kancelarija za mlade na Novom Beogradu je pre nekoliko godina pokrenula vrlo intenzivan pozorišni program za mlade u namenskom prostoru u kome se organizuju aktivnosti, dok odgovori ispitanika govore o tome kako ih izvođačke umetnosti neobično privlače ali

da ne spadaju u programe koji se učestalo pohađaju na Novom Beogradu. Dakle, srednjoškolci možda nisu dobro obavešteni o programskoj ponudi koja im je „ispred nosa“, ili su, pak, dobro obavešteni ali nisu spremni da učestvuju, zbog nekog vida podozrivosti da se „isprobaju“ van uskog kruga izabrane vršnjačke grupe. Poređenje realne programske ponude i preferencija ispitanika u različitim krajevima Grada prevazilazi okvire ovoga rada, ali navedeni primer jasno pokazuje da je situacija veoma složena i ne možemo je tumačiti jednostrano. Pored nedovoljne dostupnosti programa i manjka određene vrste sadržaja, problem može biti u stepenu informisanosti i motivisanosti srednjoškolaca da iskoriste ono što im se nudi. Zato je, u daljem toku istraživanja, provereno da li se i na koji način danas srednjoškolci informišu o programima koji ih zanimaju.

Koje izvore informacija najčešće koriste i na koji način?

Grafik 25. Izvori informisanja o programima za mlade

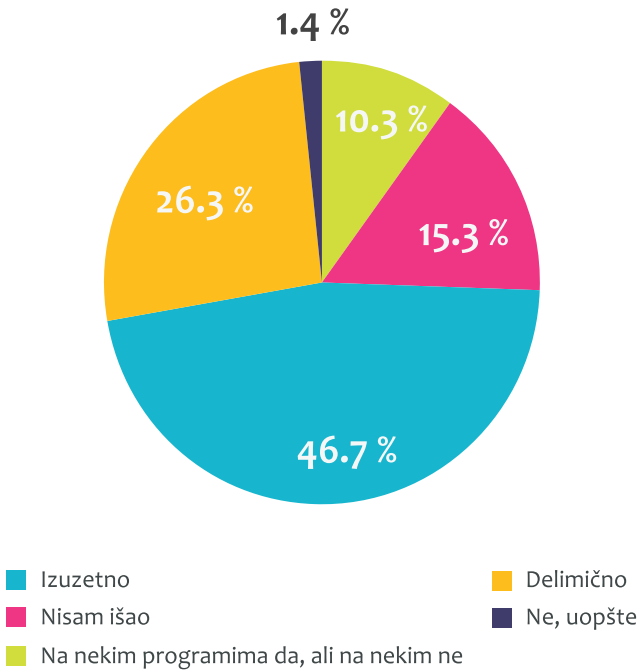
Rezultati su očekivani. O programima se najčešće informišu u okviru vršnjačke grupe i putem interneta. Mali je procenat učenika koji važne informacije prima od odraslih ili u samoj školi. Kada ove rezultate uporedimo sa istraživanjem koje je rađeno 2006, lako se uočava nagli porast upotrebe interneta i njegov primat u odnosu na sve druge medije (ONO/Tim, 2006). Danas srednjoškolci maltene uopšte ne pominju televiziju, radio i novine kao izvore informacija. Međutim, iako se često navodi kao osnovni izvor podataka, izgleda da se internet retko koristi u istraživačke svrhe, a daleko češće za druženje i zabavu. Kada treba da navedu adrese na kojima se najčešće informišu o sadržajima koji ih zanimaju, većina srednjoškolaca navodi facebook i opšte pretraživače, a samo 10,6 % ispitanika se seća konkretnih stranica ili portala predviđenih za informisanje. Od toga manje od 1% srednjoškolaca navodi stranice koje kontinuirano oglašavaju programe za mlade. Uprkos prednostima internet oglašavanja, efikasnost je još uvek daleko od očekivane. Mnogo veći je uticaj drugova što govori o potrebi razvoja programa vršnjačke edukacije. Istovremeno, uloga odraslih u informisanju i motivisanju je sasvim zanemarena, a možda su je i sami zanemarili. Nastavnike i roditelje treba što pre „vratiti u igru“ iz koje su se, izgleda, prerano povukli.

Provereno je i kakva su dosadašnja iskustva srednjoškolaca sa pohađanim programima.

3. Procena dosadašnjeg iskustva

Koliko su mladi zadovoljni iskustvom stečenim tokom programa?

Skoro polovina ispitanika je *izuzetno* zadovoljna stečenim iskustvom. Učenici veoma pozitivno procenjuju programe koje su pohađali, a njihovi odgovori sugerišu visok stepen kvaliteta i stručnost u pedagoškom pristupu, što je i potvrđeno sledećim rezultatima. Na pitanje „Šta ti se najviše svidelo u programima koje si pohađao/la?“, srednjoškolci odgovaraju na sledeći način:

Grafik 26. Zadovoljstvo iskustvom stečenim tokom programa koje su pohađali

1.	Druženje	199
2.	Aktivnosti i kvalitet programa	110
3.	Sticanje novog znanja/iskustva	105
4.	Pedagoški pristup	57
5.	Postignuće/zadovoljstvo	54
6.	Rekreacija/kondicija	35
7.	Zabava	34
8.	Organizacija	28
9.	Nastupi i takmicenja	24
9a.	Atmosfera	24
10.	Timski rad	22
11.	Putovanja	20
12.	Cena	3
13.	Rad sa poznatima	1

Tabela 2. Učestalost odgovora na pitanje „Šta ti se najviše svidelo u programima koje si pohađao/la?“

Jasno je da je socijalni aspekt ključan za stepen zadovoljstva određenim programom jer se čak 28 % odgovora odnosi na društvo i upoznavanje novih prijatelja. 15 % odgovora se odnosi na same aktivnosti i stepen kvaliteta, a nešto malo manje sadrži komentare vezane za neki oblik učenja, odnosno sticanje novih znanja, veština i iskustva. Odmah zatim slede pohvale na račun moderatora, trenera i profesora koji su program vodili, kao i izražavanje zadovoljstva zbog ispoljavanja ličnih sposobnosti, postignutih uspeha i razvoja. Upečatljivo je da je povoljna cena vrlo retko navođena kao prednost programa.

1.	Pedagoški pristup	39
2.	Uslovi/oprema	27
3.	Termini/organizacija	23
4.	Trajanje (prekratko/premalo)	21
5.	Nedovoljno posvećivanje svakome	14
5a.	Cena	14
6.	Manjak ljudi	9
7.	Partner/suigrač/grupa	8
8.	Manjak raznovrsnosti	7
8a.	Manjak prakse	7
9.	Odsustvo rezultata/uspeha	5
10.	Manjak slobodnog vremena	3

Tabela 3. Učestalost odgovora na pitanje „Šta je trebalo da bude drugačije?“

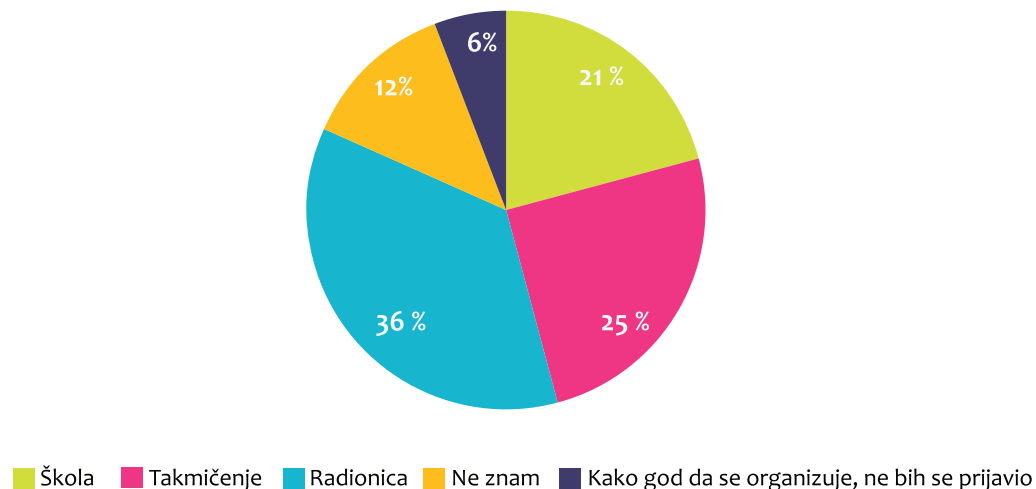
Daleko je manji broj odgovora na pitanje „Šta je trebalo da bude drugačije?“ Srednjoškolci izražavaju čak četiri puta manje zamerki od pohvala. Najčešće zamerke odnose se na način kako je program vođen, skoro 39% od ukupnog broja odgovora, zatim na tehnički i organizacioni aspekt programa. Određeni broj učenika je izrazio nezadovoljstvo zbog kratkog trajanja i nedovoljne učestalosti programa, kao i nemogućnosti da dođu do izražaja što može biti posledica pedagoških greški ali i ograničenih resursa. Visoke cene nisu zanemarljive, relativno često se pojavljuju u zamerkama što ćemo prodiskutovati nešto kasnije u kontekstu njihove spremnosti da finansijski participiraju u programima.

Generalno gledano, izražen je visok stepen zadovoljstva stečenim iskustvom, a kada ove podatke ukrstimo sa brojem programa koje su srednjoškolci pohađali, jasno je da kvalitet samog programa, pored izvornih interesovanja, može biti jedan od razloga za učestalost pohađanje. Što je učenik zadovoljniji, više programa pohađa. Utvrđen je relativno visok i statistički značajan koeficijent kontingencije između broja pohađanih programa i stepena zadovoljstva ($C=.599$; approx. sig. $p<.001$).

Konačno, dolazimo do jednog od ključnih pitanja: kako srednjoškolci u Beogradu procenjuju da programi treba da budu koncipirani i koliko su spremni da finansijski participiraju?

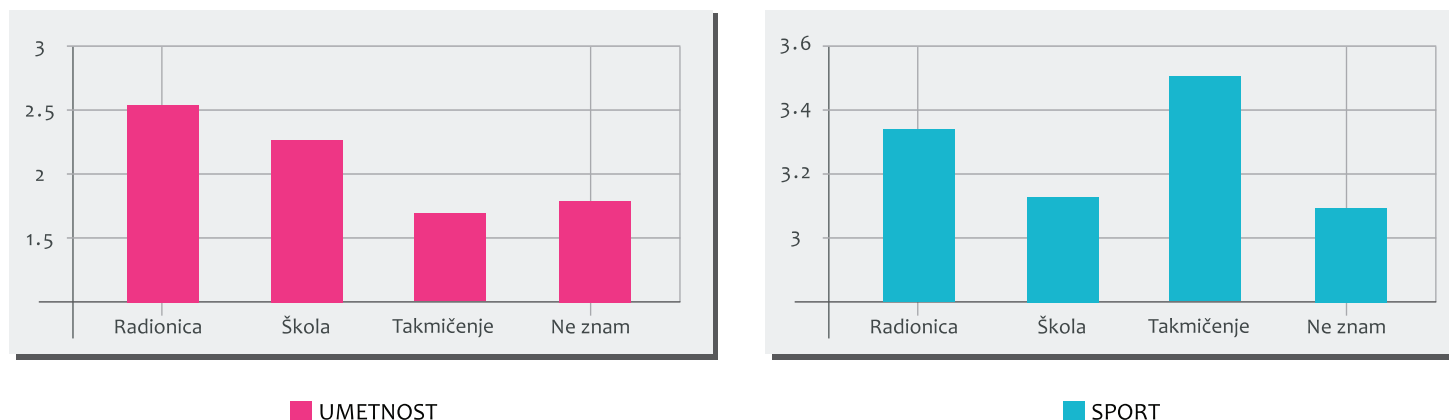
4. Konceptualni i organizacioni aspekti programa

Beogradski srednjoškolci pokazuju najveću sklonost ka radionicama, zatim prema takmičenjima a potom prema različitim vrstama škola i kurseva. 36 % smatra da bi programi trebalo da se organizuju u formi radionica, dok daleko manji broj favorizuje kompetitivne ili didaktičke okvire.

Grafik 27. Učestalost odgovora na pitanje: „Kako bi, po tvom mišljenju, programi za mlade trebalo da budu organizovani?“

Nije mali procenat ni onih koji se ne bi prijavili ma kako da se program organizuje. Međutim, postavlja se pitanje da li su preferencije konceptualnog okvira uslovljene preferencijama programskog sadržaja, odnosno da li mladi koji pokazuju visok stepen interesovanja za umetnost drugačije vide programe nego njihovi vršnjaci koji su više sportski nastrojeni. Sumnja je proverena naknadnim testovima i pokazala se opravdanom.

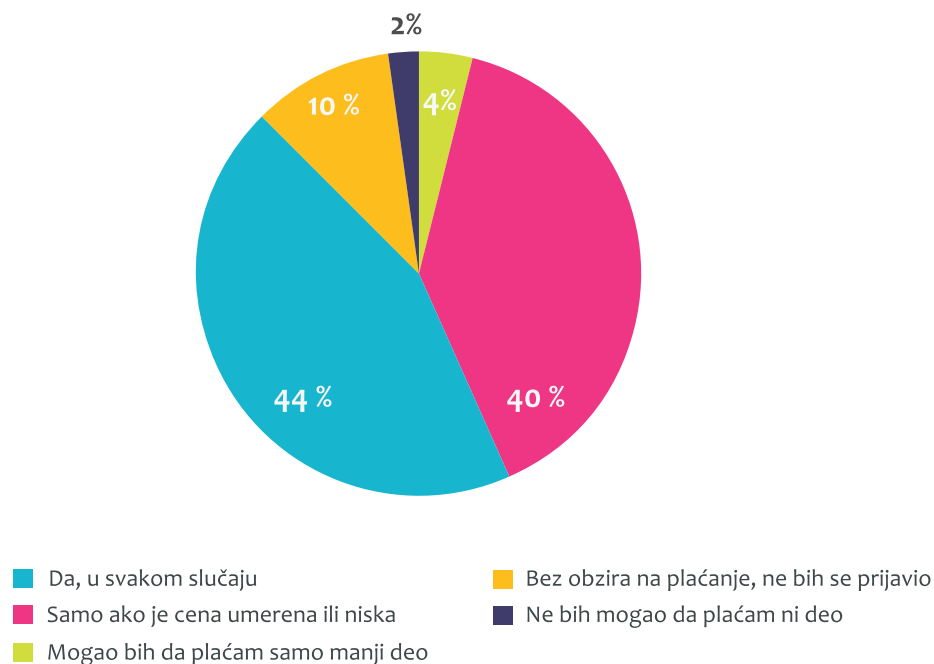

Grafik 28. i 29. Preferencije konceptualnog okvira u odnosu na stepen interesovanja prema umetnosti odn. sportu

Srednjoškolci koji pokazuju najviši stepen interesovanja za umetničke discipline, biraju radionicu kao najbolji programski model [$(F(4,550)=28,49; p<.001]$, dok mladi koji pokazuju sklonost ka sportu favorizuju takmičenja [$(F(4,550)=4,06; p<.010]$, što je naknadnim testovima potvrđena samo kod grupnih i ekstremnih sportova.

Izgleda da su srednjoškolci vrlo samosvesni i odlučni po pitanju koncepta koji im odgovara za različite vrste programa. Rezultati su u skladu sa dosadašnjim uvidima da osobe posvećene umetnosti nisu sklone kompeticiji koja, uvek kada su zadaci heuristički², ugrožava rezultat jer direktno utiče na ispoljavanje kreativnog potencijala ličnosti (Amabile, 1996). Sa druge strane, u sportskim aktivnostima, kompetitivna situacija stimuliše jer pruža mogućnost da se veština, snaga i grupna kohezija testiraju u duelu i verifikuju pobedom. To je ujedno i jasan, nedvosmislen cilj zbog čega sportska takmičenja spadaju u algoritamske zadatke i potvrđuju pogonsku teoriju socijalne facilitacije (Zajonc, 1965). Možda sve ovo srednjoškolci ne znaju ali vrlo dobro znaju šta im odgovara i jasno sugerišu svoje zahteve. Manji je broj onih koji se odriču stava, u neznanju „sležu ramenima“ i drugima prepuštaju odluku o koncepciji.

O plaćanju programu, mišljenja su podeljena. Na pitanje „Ukoliko se program plaća delimično ili u potpunosti, da li bi mogao/mogla da ga pohađaš?“ srednjoškolci kažu sledeće:

Grafik 30. Stav srednjoškolaca prema finansijskoj participaciji

² Heuristički je svaki zadatak sa „otvorenim krajem“ koji ne mora imati jasan cilj ili precizno određen put rešenja. Razlikuje se od algoritamskog zadatka, koji uvek ima jasno postavljen cilj, a karakteriše ga jedinstven, precizan i prav put rešenja (Amabile, 1996).

Čitavih 44% ističe da novac nije presudan i da bi program pohađali u svakom slučaju, dok 40 % ističe da bi program mogli da pohađaju samo ako je cena umerena ili niska. Logično je pretpostaviti da odgovor na ovo pitanje zavisi od socioekonomskog statusa porodice, ali ovi nalazi pomalo zbunjuju kao što iznenađuju subjektivne procene srednjoškolaca o imovnog stanja. Podsetimo se da je više od 60% ispitanika procenilo svoje imovno stanje kao dobro ili čak odlično. Izgleda da jedan veliki deo srednjoškolaca nema precizne informacije o finansijskoj situaciji u svojoj porodici. U prilog tome govori podatak prikazan nešto ranije da je samo 9 % učenika istaklo manjak novca kao razlog zbog koga nisu mogli da pohađaju određene programe. A opet, treba imati u vidu da su visoke cene na petom mestu po učestalosti među zamerama srednjoškolaca na programe koje su do sada pohađali. Dakle, oni koji krizu osećaju pokazuju izvesnu zadržku i vrlo racionalno procenjuju mogućnost plaćanja. Međutim, čak i kada su učenici svesni potencijalnih teškoća u plaćanju, postoji vrlo *velika spremnost da se finansijski participira* u programima. Sasvim je mali broj učenika, samo 2 %, koji ne vide nikakvu mogućnost plaćanje i, bez većih nedoumica, možemo zaključiti da je takav odgovor uslovljen istinskom nemaštinom. Ovo su važni podaci jer se koordinatori programa često nalaze pred dilemom da li uvesti kotizaciju ili neku vrstu članarine kao nužnu vaspitnu meru koja će podići nivo odgovornosti polaznika prema grupi sa kojom rade, zatim podići svest o vrednosti programa, o kulturnom i psihološkom kapitalu koji učenici stižu, kao i svest o važnosti investiranja resursa u sadržaj koji ih lično obogaćuje. Naime, uočeno je da polaznici besplatnih programa pokazuju izrazitu sklonost ka obezvređivanju sadržaja i otkrivaju manjak odgovornosti, čak i kada se pred njih postave vrlo strogi zahtevi vezani za kašnjenje ili redovno dolaženje. Sa druge strane, plaćeni programi tretiraju se ozbiljnije, oni postaju neka vrsta obavezujuće strukture koja omogućuje kontinuirani razvoj. Osoba postaje svesna investiranja u svoju dobrobit zbog čega veštine i znanja postaju utoliko dragocenija, kao i samo postignuće koje se tokom programa ostvari. Međutim, opasno je i teško diktirati cene, čak i kada su simbolične, u zemljama u tranziciji u kojima se roditelji svakoga dana otpuštaju, a kvalitet života sve osetnije narušava. Otud se i javlja ta velika dilema o finansijskoj participaciji za programe usmerene na kreativni razvoj srednjoškolaca u Beogradu. Ipak, na osnovu dobijenih rezultata, možemo zaključiti da je većina beogradskih srednjoškolaca spremna na plaćanje kotizacije, a sa izvesnom dozom opreza možemo zaključiti da imaju realne mogućnost za to, posebno ako je kotizacija niska odnosno njena vrednost simbolična i striktno usmerena na vaspitnu funkciju koja ne sme biti zanemarena. Opcija stipendiranja učenika koji nemaju mogućnost plaćanja uvek treba da ostane otvorena!

5. Slobodno vreme: “Kad bih mogao/mogla da biram...”

Na samom kraju ispitali smo preferencije u odnosu na različite načine provođenja slobodnog vremena. Pitanje je formulisano tako da se odnosi na njihove želje, tačnije na optimalnu a ne realnu situaciju ili mogućnosti koje u ovom trenutku imaju, jer je namera bila indirektno snimiti vrednosnu orijentaciju mladih.

Kako je očekivano, i u skladu sa uzrasnim prioritetima, petina ukupnih odgovora odnosi se na vršnjačko druženje, a nešto malo manje na sportske aktivnosti i izlaske koji takođe imaju naglašenu socijalnu komponentu. Neočekivano je da se kreativnost kotira relativno visoko, čak 15% srednjoškolaca bi volelo da slobodno vreme ispunjava aktivnostima umetničkog tipa. To je prijatno iznenađenje, jer su dosadašnja istraživanja vrednosne orijentacije mladih ukazivala na dominaciju ne samo socijalnog već i utilitarnog životnog stila (Joksimović, Maksić, 2006). Dakle, nešto se ipak menja. Nova generacija beogradskih srednjoškolaca sve više voli umetnost i traži načine za kreativno ispoljavanje (mada je izgleda ne povezuju sa programima za mlade koji su, kako lista pokazuje, pri samom dnu liste). Malo zabrinjava podatak da im je draže da spavaju nego da prave nešto novo, ali utoliko je izazov teži prilikom pravljenja novih programa za mlade.

Treba ih samo probuditi i pokrenuti.

1.	Da se viđam sa vršnjacima	349
2.	Da se bavim sportom	280
3.	Da izlazim po kafićima/klubovima	172
4.	Da slušam muziku	143
5.	Da spavam	87
6.	Da pišem/slikam/sviram ili pravim nešto novo	81
7.	Na fejsu ili jutjubu	74
8.	Da gledam filmove	65
9.	Da idem u kupovinu	59
9a.	Da čitam knjige	59
10.	Da igram igrice	52
11.	Da idem u pozorište/na koncerte	50
12.	Da učim nešto novo	39
13.	Da se doterujem	32
14.	Da se kladim	31
15.	Da pretražujem internet	30
16.	Da gledam TV	23
17.	Da pohađam dodatnu nastavu ili programe za mlade	20
18.	Sa devojkom/dečkom	7
19.	Da putujem	7

Tabela 4. Rang lista na osnovu učestalosti odgovora na pitanje:
„Kada bi mogao/la da biraš, kako bi želeo/la da provodiš svoje slobodno vreme?“

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Rezultati pokazuju da su u Beogradu najzastupljeniji sportski programi u skladu sa popularnošću grupnih sportova koja ne jenjava, mada se već u srednjoj školi prepoznaju objektivne teškoće mladih za aktivno bavljenje sportom. Ipak, na osnovu njihove subjektivne procene može se, sa izvesnim olakšanjem, zaključiti da aktuelna ponuda sportskih aktivnosti na teritoriji Grada odgovara interesovanjima srednjoškolaca i zadovoljava jedan deo njihovih potreba. Druge su, pak, donekle zanemarene, tako da se prepoznaje izvesni nesklad između interesovanja i mogućnosti. Naime, rezultati pokazuju da beogradski srednjoškolci pokazuju visok stepen interesovanja prema umetničkim disciplinama za koje možemo pretpostaviti da nisu dovoljno ili nisu uopšte zastupljene u okviru vannastavnih programa. Skoro polovina ispitanih srednjoškolaca ističe da im nedostaju umetnički programi i kreativne radionice, a najviši stepen interesovanja pokazuju upravo prema izvođačkim i vizuelnim umetnostima koje im nisu uvek dostupne: po utvrđenim nalazima, gimnazijalke su posebno usmerene na teatar, plesne i muzičke programe, dok mladići pokazuju povišeno interesovanje za film, fotografiju i video, bez obzira na tip škole. Za sve umetničke discipline veću sklonost pokazuju devojke: zato postoje izvesne indicije da one mogu biti vršnjački link za promovisanje kreativnog životnog stila među srednjoškolcima. Uz to, mladi koji su do sada bili potpuno neaktivni i nisu pohađali nikakve programe otkrivaju povišen nivo interesovanja za izvođačke, a posebno za vizuelne umetnosti što daje važan putokaz kako da se pokrenu i socijalizuju mladi koji nisu uvek „laki“ niti spremni za saradnju.

Nužno je **stimulisati razvoj programa u domenu vizuelnih i izvođačkih umetnosti** koje nisu adekvatno zastupljene na teritoriji Beograda, uprkos vrlo visokom stepenu interesovanja koji srednjoškolci otkrivaju! To je način da se adekvatno odgovori na interesovanja mladih i jedan od načina kako da se manje motivisani srednjoškolci pokrenu i okrenu kreativnom ispoljavanju.

Povišeno je interesovanje za programe koji kombinuju više različitih umetnosti. Uprkos tome što nemaju iskustva sa takvim sadržajima srednjoškolci mogu biti lako motivisani da se u njih uključe, posebno zbog upotrebe novih medija koji, u umetničkim okvirima, doprinose razvoju njihove kreativnosti. Evidentna je potreba za novinom i eksperimentisanjem koje višemedijska umetnost nudi. U domenu sporta, sličan trend se javlja kod manje popularnih i, rekli bismo egzotičnih sportova kao što su parkur, orijentiring, jahanje, mačevanje i dr.

Potrebno je **uvesti programe višemedijske umetnosti** koji se baziraju na ukrštanju različitih umetničkih disciplina i medija, jer mogu odgovoriti na aktuelna interesovanja srednjoškolaca za eksperimentisanjem u domenu savremene kulture. Na taj način, usmerenost na digitalne medije, umesto da se odrazi kao problem (nipošto bezopasan kad se uzme u obzir raširenost internet zavisnosti) - može postati važno oruđe za razvoj njihovih kreativnih potencijala.

Po svedočenju srednjoškolaca, programi koje su pohađali vrlo su visokog kvaliteta, a metod je prilagođen njihovim potrebama i očekivanjima. Oni koji su ih redovno pohađali izuzetno su zadovoljni što može uticati na umetničke preferencije i proširenje interesovanja. Kao najveće prednosti ističu se vršnjačko druženje, kvalitet programa i sticanje novih iskustava, a kao jedna od važnih zamerki ističu se kratko trajanje i nedovoljna učestalost programa. Srednjoškolcima nedostaje *kontinuitet* programskih sadržaja, kako zbog socijalne razmene i učvršćivanja novih poznanstava koja su im izuzetno važna, tako i zbog sistematskog razvoja sposobnosti.

Prilikom organizacije programa treba voditi računa o njihovom trajanju, kao i o kontinuiranom delovanju u okviru okupljenih grupa. Pokrenuti programi trebalo bi da budu koncipirani tako da obuhvataju širi vremenski okvir, i da se, umesto sporadično, organizuju ciklično na godišnjem nivou.

Može se uočiti da se pedagoški pristup prepoznaje u pozitivnom ali i u negativnom kontekstu. Jedan broj srednjoškolaca je veoma zadovoljan radom svojih pedagoga (trenera, moderatora, profesora), dok drugi ističu zamerke na račun pedagoškog pristupa. Iako je većina srednjoškolaca izuzetno zadovoljna, ovi podaci su snažan indikator neusaglašenosti kvaliteta kada je reč o pedagoškom pristupu. Dok pojedine programe vode vrhunski stručnjaci, evidentno je da postoje slučajevi u kojima srednjoškolci nisu zadovoljni ili su čak oštećeni usled nestručnog vođenja i vaspitnih omaški. To može biti opasno jer smanjuje motivaciju mladih da se uključe u nove programe, loše utiče na stavove vršnjačke grupe o određenoj vrsti programa i može delovati na osujećenje njihovih razvojnih potreba.

Važno je uvesti standarde i procedure monitoringa, kao i procedure za evaluaciju programa od strane nezavisnih eksperata, što pruža mogućnost kontrole aktivnosti, kao i precizne selekcije stručnjaka koji rade sa mladima.

Pojedine zamerke su tehničko-organizacione prirode, što se nadovezuje na podatak da su glavni razlozi zbog kojih programi nisu pohađani vezani upravo za poteškoće sa terminima ili teritorijalnu nedostupnost programa. I zaista, postoje indicije da pojedini programi uopšte nisu zastupljeni tamo gde za njih postoji interesovanje, kao i da interesovanja nisu podjednako izražena u svim delovima grada. Upadljiv primer su učenici novobeogradskih i zemunskih škola koji pokazuju viši stepen interesovanja skoro za sve umetničke discipline (književnost, primenjene, izvođačke, višemedijska).

U pripremi i realizaciji programa za razvoj kreativnosti, treba obratiti posebnu pažnju na učenike iz novobeogradskih i zemunskih škola kod kojih je evidentiran povišen stepen interesovanja za različite umetničke discipline.

Nedovoljna zastupljenost različitih umetničkih programa u pojedinim delovima grada je samo jedna strana problema. Pored toga, uočen je problem informisanosti, kao i manjak motivisanosti mladih da se uključe u programe koji su im dostupni. Po rečima srednjoškolaca, glavni izvori informisanja su vršnjaci i internet, s tim što je korišćenje interneta retko usmereno na ispitivanje konkretnih programskih mogućnosti. Nastavnici i roditelji nisu dovoljno moćni, a pretpostavljamo ni dovoljno aktivni u motivisanju mladih za kreativne akcije.

Programe treba oglašavati putem interneta, posebno putem društvenih mreža i najposećenijih sajtova, ali posebnu pažnju treba obratiti vršnjačkoj edukaciji. Uz to, u nastojanjima da se afirmiše kreativni životni stil, ne treba se odreći potencijalnog uticaja odraslih. Roditelje i nastavnike nužno je uključiti u promovisanje programskih sadržaja i osmisлити dodatne postupke u funkciji njihove obuke i motivacije.

Kada je reč o koncepciji programa, nema mnogo dileme. Srednjoškolci pokazuju najveću sklonost prema radionicama s tim što se jasno uočava razlika u preferencijama koncepta za umetničke i sportske programe.

Radioničarski pristup više odgovara umetničkim sklonostima, dok je takmičarski okvir podsticajan za mlade koji vole grupne sportove. Uz to, svaka nova forma utemeljena u dobrom poznavanju i razumevanju razvojnih potreba može biti izazovna i na srednjoškolce delovati stimulatивно. Prilikom koncipiranja programa treba voditi računa o socijalnoj dimenziji koja značajno utiče na motivaciju a, po mišljenju srednjoškolaca, predstavlja najvažniji psihološki kapital koji tokom programa stižu.

Pitanje finansijske participacije je vrlo delikatno jer postoji bojazan da, u uslovima u kojima živimo, svaki dodatni trošak može predstavljati veliko opterećenje i postati razlog za odustajanje od programa za razvoj kreativnosti. Međutim, nalazi su pokazali da postoji vrlo velika spremnost za finansijsku participaciju, čak i kod srednjoškolaca koji su svesni ekonomskih teškoća i ograničenja. Uzimajući u obzir važnu psihološku funkciju koju obavlja finansijska participacija, ostaje preporuka da se ona uvede za sve učesnike programa, s tim što treba osmisлити dodatne mere kako bi mladi bez mogućnosti plaćanja imali prilike za učešće.

Prilikom procene visine finansijske participacije treba imati u vidu njenu simboličku vrednost, tako da najveći broj zainteresovanih ima realne mogućnosti da odgovori na postavljene zahteve bez većeg opterećenja (4 x manja od komercijalne cene). Pored finansijske participacije koja se ostvaruje putem članarine ili kotizacije, nužno je uvoditi stipendije za srednjoškolce koji nisu u prilici da odgovore na postavljene finansijske zahteve.

Treba imati u vidu da je ovim istraživanjem snimljena samo jedna polovina sprege odnosno prepoznate potrebe srednjoškolaca. Postoje i one koje tek nastaju. Mladi u srednjoškolskom uzrastu samo delimično mogu da prepoznaju i razumeju određene potrebe dok se najsloženije postepeno razvijaju. U tome se krije izvesno ograničenje empirijske analize ovog tipa. Kada se snima samo ono što su srednjoškolci već razvili onda nedostaje dinamički deo slike - ono što upravo nastaje. Vrlo je složeno snimiti segment potrebe u nastajanju pre svega zato što se interesovanja razvijaju kroz složenu interakciju sa socijalnim okruženjem zbog čega direktno od njega zavise (Vigotski, 1978). Zbog toga je nužno konkretizovati i obezbediti okvir u kome se potrebe za umetničkim i kreativnim aktivnostima izražavaju. Programe za razvoj kreativnosti u svim umetničkim disciplinama treba „smestiti“ što bliže životnom okruženju mladih, oni moraju postati deo njihove svakodnevice, a ne slučajna „ekskurzija“ koja se sporadično odigrava na nekom udaljenom mestu.

Umetničke aktivnosti i druge programske sadržaje koji srednjoškolcima nedostaju treba uvesti kao deo kurikuluma čime bi škola postala mesto povezano sa ličnim potrebama i integralni deo njihovog života koji direktno utiče na razvoj sposobnosti i stepen zadovoljstva.

Na kraju, ohrabruje podatak da dobar deo beogradskih srednjoškolaca vidi svoje slobodno vreme ispunjeno umetničkim aktivnostima, ali je problem što te aktivnosti ne povezuju sa programima za mlade - kao da je umetnost neka izolovana aktivnost koja treba da ostane usamljena, dok su vršnjačke zabave nešto sasvim drugo. **Umetnost povezati sa doživljajem vršnjačke pripadnosti** – to bi mogao biti ključ budućih programa, kao i stalno praćenje njihovih istinskih potreba. Dovoljno je pažljivo osluškivati šta sve srednjoškolci vole, žele i traže, pa da odmah postanemo malo mudriji – i zbog sebe i zbog njih.

Literatura

Amabile, T. M.(1996).*Creativity in context*. Boulder, CO: Westview

Institut za psihologiju. (2007). *Svakodnevica mladih u Srbiji: snimak budžeta vremena*. Beograd, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Joksimović, S. i Maksić S. (2006). *Vrednosne orijentacije adolescenata: usmerenost prema sopstvenoj dobrobiti i dobrobiti drugih*. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja.

Marković, J. i Kijevčanin, J. (2004). *Proaktivni kapaciteti mladih*. u Milan Nikolić, Srećko Mihailović (ed.) *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd, Centar za proučavanje alternative

Nacionalna strategija za mlade. (2008).*Službeni glasnik Republike Srbije*, 05 Broj: 56-1777/2008-001, Beograd

ONO - Omladinska Nevladina Organizacija i Agencija TIM (2006). *Omladinski info centar - istraživanje potreba mladih za informacijama*. Beograd, ONO/TIM

Pantić, D. (1981). *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.

Piaget J. & Inhelder, B. (1969). *Psychology of the child*. New York: Basic Books

Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu (2007). *Korišćenje slobodnog vremena mladih u AP Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat

Vygotsky, L.S. (1978) *Mind and society: The development of higher mental processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Zajonc, R. B. (1965). *Social facilitation*. Science, 149, 269-274.

HVALA svim učesnicima u istraživanju, a posebno učenicima i stručnim saradnicima iz beogradskih škola:

Vazduhoplovne Akademije

Prve beogradske gimnazije

Ugostiteljsko turističke škole

Druge ekonomske škole

Osme beogradske gimnazije

Medicinske škole “Nadežda Petrović”

Desete gimnazije “Mihajlo Pupin”

Poljoprivredne škole PK “Beograd”

Šeste beogradske gimnazije

Tehničke škole Železnik

Gimnazije Mladenovac

Prilog 1. Upitnik koji je korišćen u istraživanju

Škola: _____ Razred: _____ Pol: M Ž Godina rođenja: _____ Uspeh na polugodištu: _____ Opština: _____

Školska sprema roditelja:

- a. završen fakultet
- b. završena viša škola
- c. završena srednja škola
- d. završena osnovna škola
- e. nezavršena osnovna škola

OTAC

☐
☐
☐
☐
☐

MAJKA

☐
☐
☐
☐
☐

1. Da li si do sada pohađao/pohađala programe za mlade koji nisu bili u sklopu redovne nastave (kao što su radionice, kursevi, klupske aktivnosti, treninzi, sekcije i sl.)?

- a. Da, redovno ih pohađam.
- b. Da, ponekad.
- c. Vrlo retko.
- d. Do sada nisam imao/la prilike.
- e. Ne, nikad me to nije interesovalo.

☐
☐
☐
☐
☐

2. Koje programe si do sada pohađao/pohađala? Zaokruži „DA“ kod svakog programa koji si tokom poslednje dve godine pohađao/pohađala duže od mesec dana.

Gluma/pozorište	Da	Ne	Fotografija	Da	Ne
Folklor	Da	Ne	Film/video	Da	Ne
Strani jezici	Da	Ne	Umetnički zanati: kaligrafija, vez, šivenje...	Da	Ne
Ples	Da	Ne	Keramika/grnčarija	Da	Ne
Muzika (instrument, pevanje, bend...)	Da	Ne	Nauka (hemija, biologija, fizika, psihologija...)	Da	Ne
Književnost	Da	Ne	Debatni klubovi	Da	Ne
Manekenstvo	Da	Ne	Psihološki programi	Da	Ne
Novinarstvo	Da	Ne	Fitnes programi i teretana	Da	Ne
Likovne umetnosti:			Sport (upiši koji) _____	Da	Ne
(slikarstvo, vajarstvo, grafika...)	Da	Ne	Nešto drugo (upiši šta) _____	Da	Ne

3. Ako si pohađao/pohađala pojedine programe, da li si bio/bila zadovoljan/na stečenim iskustvom?

- a. Da, izuzetno.
- b. Delimično.
- c. Na nekim programima da, ali na nekim ne.
- d. Ne, uopšte.
- e. Nisam pohađao takve programe.

☐
☐
☐
☐
☐

4. Šta ti se najviše svidelo u programima koje si pohađao/pohađala? Opiši ukratko.

5. Šta misliš da je trebalo da bude drugačije? Opiši ukratko.

6. Ako nisi bio/la u mogućnosti, ili nisi želeo/la da pohađaš određene programe, koji su razlozi?

- a. Nisam imao/la vremena. ☐
- b. Nisam imao/la novca, a programi su se plaćali. ☐
- c. Nisam bio/la zainteresovan/a za programe koji se nude. ☐
- d. Niko od mojih prijatelja nije hteo da ide. ☐
- e. Nije mi odgovaralo vreme i/ili mesto održavanja. ☐
- f. Drugo (upiši šta _____) ☐

7. Kako najčešće dolaziš do informacija o programima koji te zanimaju?

- a. U školi, preko plakata na oglasnoj tabli ☐
- b. Od nastavnika ☐
- c. Od roditelja ☐
- d. Od prijatelja-vršnjaka ☐
- e. Preko interneta ☐
- f. Drugo (upiši svoj odgovor _____) ☐

8. Ako koristiš internet, na kojim sajtovima najčešće nalaziš korisne informacije o događajima i programima koji ti se dopadaju?

a. _____ b. _____ c. _____ d. _____

9. Koje aktivnosti nedostaju ili ih ima vrlo malo, po tvom mišljenju?

10. Da li se baviš ili bi voleo/la da se baviš nekim vidom umetnosti?

a. Da. ☐

b. Ne. ☐

11. Zaokruživanjem po jednog podeoka na svakoj skali obeleži koliko si zainteresovan za svaku umetničku disciplinu.

a. Likovne umetnosti (slikanje, vajanje, grafika, strip, grafiti...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
b. Izvođačke umetnosti (gluma/teatar, ples, retorika, muzika...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
c. Književnost (poezija, esejistika, proza...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
d. Vizuelne umetnosti (video, film, fotografija...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
e. Primenjene umetnosti (keramika, izrada nakita, kostimografija, dizajn...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
f. Višemedijska umetnost (kombinovanje različitih umetničkih disciplina,
na primer: pisanje, teatar, ples, novi mediji...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE

12. Da li pratiš sport? Koji?
a. Da. _____
b. Ne.

12a. Da li treniraš neki sport? Koji?
a. Da. _____
b. Ne.

13. Zaokruživanjem po jednog podeoka na svakoj skali obeleži koliko si zainteresovan/a da se u slobodno vreme rekreativno baviš sledećim sportskim aktivnostima.

a. Grupni sportovi (fudbal, košarka, odbojka, rukomet...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
b. Individualni sportovi (tenis, plivanje...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
c. Borilačke veštine (karate, aikido,...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
d. Ekstremni sportovi (paraglajding, rafting, padobranstvo...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
e. Drugo (ukoliko tvoj omiljeni sport nije pomenut, navedi ga: _____)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE

14. Koliko si zainteresovan/a da se uključiš u druge aktivnosti?

Zaokruživanjem po jednog podeoka na svakoj skali obeleži stepen svog interesovanja za sledeće programe.

a. Psihološko savetovaništvo ili radionice	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
b. Debatni programi (diskusije o različitim temama, državni parlament...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
c. Ekologija i programi u prirodi (zaštita životne sredine, planinarenje, izviđači, orijentiring...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
d. Naučni programi (biologija, fizika, hemija,...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
e. Kompjuteri i novi mediji (programiranje, web,...)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE
f. Drugo (ukoliko neki program nije naveden, upiši naziv: _____)	NIMALO	1	2	3	4	5	NAJVIŠE

15. Kako bi, po tvom mišljenju, programi za mlade trebalo da budu organizovani?

a. Kao takmičenja.	☐
b. Kao radionice.	☐
c. Kao škole ili kursevi.	☐
d. Nekako drugačije, kako? _____	☐
e. Ne znam.	☐
f. Kako god da se organizuju, ne bih se prijavio/prijavila.	☐

16. Ukoliko se program plaća delimično ili u potpunosti, da li bi mogao/mogla da ga pohađaš?

a. Da, u svakom slučaju.	☐
b. Samo ako je cena umerena ili niska.	☐
c. Samo ako se plaća manji deo ili je cena vrlo niska.	☐
d. Ne bih mogao da plaćam.	☐
e. Bez obzira na plaćanje, ne bih se prijavio.	☐

17. Kad bi mogao/la da biraš, kako bi želeo/la da provodiš svoje vreme? Obeleži TRI odgovora.

a.	Da spavam.	☐
b.	Da se vidjam sa vršnjacima.	☐
c.	Da učim nešto novo.	☐
d.	Da se bavim sportom	☐
e.	Da idem u kupovinu.	☐
f.	Da izlazim po kafićima i klubovima.	☐
g.	Da igram igrice	☐
h.	Da se doterujem.	☐
i.	Da se kladim.	☐
j.	Da gledam TV	☐
k.	Da gledam filmove.	☐
l.	Da slušam muziku	☐
m.	Da čitam knjige.	☐
n.	Da idem u pozorište ili na koncerte	☐
o.	Na fejsu (facebook) ili jutjubu (youtube)	☐
p.	Da pretražujem internet	☐
q.	Da pišem/slikam/sviram ili da pravim nešto novo.	☐
r.	Da pohađam dodatnu nastavu ili programe za mlade.	☐
s.	Nešto drugo, šta? _____	☐

18. Kako procenjuješ svoje trenutno imovno stanje?

a. Očajno ☐	b. Loše ☐	c. Srednje ☐	d. Dobro ☐	e. Odlično ☐

Irena Ristić

GENERACIJA Z

Šta mladi ljudi vole, žele i traže 2011. u Beogradu?

@Hop.La! Beograd 2011.

Saradnici u istraživanju

dr Bojana Škorc

Anđelka Nikolić

Aleksandra Tasić

Izdavač

Hop.La!

Uzun Mirkova 10

11000 Beograd

hopla@hop-la.org

www.hop-la.org

Likovna oprema

Irena Ristić

ISBN: 978-86-914149-1-7